

Το ελληνικό παραγωγικό υπόδειγμα και η κατεύθυνση της εναλλακτικής διεξόδου - Σκέψεις για το μεταβατικό πρόγραμμα

Παναγιώτης Δήμας, ΣΒ ΜΚΕΒ

Κώστας Παπαβασιλείου, ΣΒ ΜΚΕΒ

«Γιατί σχέδιο ανασυγκρότησης είναι αδύνατο να καταρτιστεί μέσα στην αχλύ του μυστηρίου, χωρίς να σημειωθεί συναγερμός των λαϊκών οργανώσεων [...] [...] το παραγωγικό σχέδιο δεν έγκειται στο αράδιασμα αριθμών και καθηκόντων [...] στην πραγματικότητα το παραγωγικό σχέδιο είναι η ζωντανή και πρακτική δράση εκατομμυρίων ανθρώπων.», Ν. Κιτσίκης

Εισαγωγικά

Το παρόν κείμενο αποτελεί συμβολή στον προσυνδιασκεψιακό διάλογο της Αναμέτρησης, εκκινώντας από το κεφάλαιο 5.3.3 (*“Από την αντίληψη για το μεταβατικό πρόγραμμα, στην παρέμβαση στο σήμερα”*) της εισήγησης των θέσεων της οργάνωσης για την 2η Τακτική της Συνδιάσκεψη¹. Αναπτύσσονται σκέψεις και προβληματισμοί σχετικά με το τρέχον παραγωγικό υπόδειγμα στην Ελλάδα και την ανάγκη επανασχεδιασμού του στα πλαίσια ενός μεταβατικού προγράμματος ως εναλλακτικής διεξόδου και ρήξης στην κατεύθυνση του σοσιαλισμού. Κάποια από τα θέματα του κειμένου αποτέλεσαν και αντικείμενο συζήτησης σε αρκετές από τις συνεδριάσεις της κλαδικής συνέλευσης βάσης Μελέτη/Κατασκευή/Ενέργεια/Βιομηχανία (ΜΚΕΒ) με πολλά και χρήσιμα, θεωρούμε, συμπεράσματα.

Χρειάζεται να γίνει σαφές εξ αρχής πως οι κεντρικοί άξονες του κειμένου δεν αφορούν στρατηγικές για την κατ’ επείγουσα διαχείριση των, αναμφισβήτητων, συνεπειών μιας επιλογής “ρήξης”, αν μπορούμε να πούμε πως θα μπορούσε να υπάρξει ένα τέτοιο σχέδιο με όρους ανελαστικού αλγορίθμου. Βασική κατεύθυνση αποτελεί η κριτική του υπάρχοντος παραγωγικού υποδείγματος και των αποτελεσμάτων που έχει στην ελληνική οικονομία καθώς και η ανάγκη υιοθέτησης μιας αριστερής στρατηγικής μετάβασης/μετασχηματισμού με διαφορετική παραγωγική διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας, με βασικό πυρήνα ένα νέο σχεδιασμό για τις συναποφασισμένες κοινωνικές ανάγκες που θα αλλάξει και τον ίδιο τον τρόπο παραγωγής.

Διευκρινιστικά για το Μεταβατικό Πρόγραμμα:

Το μεταβατικό πρόγραμμα είναι ένα εργαλείο πολιτικής στρατηγικής που έχει τις ρίζες του στη μαρξιστική θεωρία και συνδέεται με την αναγκαία γέφυρα ανάμεσα στην *καθημερινή πάλη των εργαζομένων για επιβίωση* και την *ιστορική προοπτική της επαναστατικής ανατροπής του καπιταλισμού*. Στη μαρξιστική βιβλιογραφία, το μεταβατικό πρόγραμμα περιγράφει εκείνο το σύνολο αιτημάτων και διεκδικήσεων που ξεκινούν από τις άμεσες και ρεαλιστικές ανάγκες της εργατικής τάξης, αλλά στην πορεία της πάλης για την υλοποίησή τους έρχονται σε αντικειμενική σύγκρουση με τις θεμελιώδεις δομές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η προσέγγιση αυτή αναπτύχθηκε θεωρητικά από τον Φρίντριχ Ένγκελς, ο οποίος ήδη από το 1895 τόνιζε ότι η

¹ *Εισήγηση Θέσεων προς την 2η Τακτική Συνδιάσκεψη της Αναμέτρησης:*
<https://anametrisi.gr/eisigisi-theseon-pros-tin-2i-taktiki-syndiaskepsi-tis-anametrisis/>

επαναστατική στρατηγική δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια «τελική ανατροπή», αλλά πρέπει να διαμορφώνει συγκεκριμένα αιτήματα που απαντούν στις πιεστικές κοινωνικές ανάγκες και ταυτόχρονα διαμορφώνουν τις συνθήκες για την ανατροπή του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος². Ο Ένγκελς αντιλαμβάνεται το μεταβατικό πρόγραμμα ως *προϊόν της ίδιας της ταξικής πάλης*, μια δυναμική/διαλεκτική διαδικασία στην οποία τα λαϊκά αιτήματα ωριμάζουν, συγκρούονται με τα όρια του συστήματος και ανοίγουν δρόμους για τη ριζική κοινωνική αλλαγή.

Ο Λένιν, ήδη από τις παραμονές της Οκτωβριανής Επανάστασης, διατύπωσε ένα μεταβατικό πρόγραμμα που στόχευε στη σωτηρία του λαού από την καταστροφή του ιμπεριαλιστικού πολέμου (Α΄ ΠΠ), προωθώντας αιτήματα όπως *η εθνικοποίηση των τραπεζών και των τραστ, ο εργατικός έλεγχος της παραγωγής, η κατάργηση του εμπορικού απορρήτου και η ρύθμιση της κατανάλωσης*. Ο Λένιν τόνιζε πως αυτά τα αιτήματα, που ανταποκρίνονταν στις άμεσες ανάγκες του λαού και όχι σε ένα «καθαρά σοσιαλιστικό» πρόγραμμα, μπορούσαν να συγκροτήσουν τη «γέφυρα» προς την ανάληψη της εξουσίας από τα Σοβιέτ και την εργατική τάξη. Στο 4ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Κομιντέρν) το 1922, *υπερασπίστηκε σθεναρά την ενσωμάτωση των μεταβατικών αιτημάτων στα προγράμματα όλων των κομμουνιστικών κομμάτων*, τονίζοντας πως η πάλη για τέτοιες διεκδικήσεις είναι αδιάσπαστα δεμένη με το βασικό επαναστατικό καθήκον της κατάκτησης της εξουσίας. Αντιμέτωπος με τους δογματικούς της εποχής, που χαρακτήρισαν τις μεταβατικές διεκδικήσεις «οπορτουριστικές», ο Λένιν απαίτησε τη διαγραφή τους από την Κομιντέρν, αντιλαμβανόμενος πως η απόρριψη του μεταβατικού προγράμματος θα σήμαινε την απομάκρυνση της κομμουνιστικής στρατηγικής από τις πραγματικές ανάγκες της εργατικής τάξης.

Η λογική αυτή επανήλθε στο προσκήνιο από τον Λέοντα Τρότσκι, ο οποίος στο Μεταβατικό Πρόγραμμα της 4ης Διεθνούς (1938)³ συνέθεσε ένα πλαίσιο αιτημάτων που *εκκινούν από τις άμεσες ανάγκες των εργαζομένων*, όπως ο *εργατικός έλεγχος, η απαγόρευση των απολύσεων και η εθνικοποίηση των τραπεζών*, αλλά προετοιμάζουν το έδαφος για τη *συνολική ρήξη με τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής*. Σε αντίθεση με τα ρεφορμιστικά προγράμματα που επιδιώκουν βελτιώσεις εντός του καπιταλιστικού συστήματος και τις αφηρημένες «επαναστατικές διακηρύξεις» που αποκόβονται από τις πραγματικές ανάγκες των λαϊκών τάξεων, το μεταβατικό πρόγραμμα επιδιώκει να συνδέσει την καθημερινή πάλη με τη σοσιαλιστική στρατηγική, οικοδομώντας ένα μονοπάτι μέσα από το οποίο η εργατική τάξη *αναγνωρίζει στην ίδια της την εμπειρία την ανάγκη επαναστατικής ανατροπής*.

Η μεταβατική φάση δεν είναι ένα θεωρητικό ή διοικητικό σημείο σε ένα πρόγραμμα, αλλά *μια πραγματική κοινωνικο-οικονομική διαδικασία που εκτυλίσσεται μέσα σε ιστορικό χρόνο*. Πρόκειται για μια περίοδο όπου *συνυπάρχουν και συγκρούονται οι παλιές και οι νέες σχέσεις παραγωγής, οι παλιές και οι νέες κοινωνικές και πολιτικές μορφές οργάνωσης, τα παλιά και τα νέα αξιακά και ιδεολογικά πλαίσια*. Η μετάβαση δεν είναι γραμμική ούτε ουδέτερη: είναι *ταξικά προσδιορισμένη* και το προς τα πού θα γείρει εξαρτάται από τους κοινωνικούς και πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης. Ο Σαρλ Μπετελέμ, ειδικά μέσα από την εμπειρία του με την ΕΣΣΔ, την Κούβα και την κριτική στον σοβιετικό παραγωγισμό⁴, αναδεικνύει την έννοια της μετάβασης *όχι ως τεχνική διαχείριση, αλλά ως ένα πεδίο σύγκρουσης*. Στη διαφωνία του με τον Τσε Γκεβέρα, ο Μπετελέμ

² Ο Φρίντριχ Ένγκελς για το μεταβατικό πρόγραμμα:

https://www.efsyn.gr/nisides/266564_o-frintrih-engkels-gia-metabatiko-programma

³ Το Μεταβατικό Πρόγραμμα της 4ης Διεθνούς, του Λ. Τρότσκι: <https://ergatikidimokratia-sdke.gr/4/>

⁴ Η μετάβαση στο σοσιαλισμό, Σουήζυ - Μπετελέμ, *Μορφές ιδιοκτησίας στο μεταβατικό στάδιο για το σοσιαλισμό*, Σαρλ Μπετελέμ, *Ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ*, Σαρλ Μπετελέμ

υποστηρίζει ότι η υπέρβαση του νόμου της αξίας⁵ δεν γίνεται *δια του πολιτικού βολонταρισμού*, δηλαδή με μια κρατική διαταγή που εξαφανίζει μονομιάς τις εμπορευματικές σχέσεις, αλλά μέσα από μια *πολυεπίπεδη διαδικασία αναδιάταξης της παραγωγής, των κοινωνικών σχέσεων και των ιδίων των υποκειμένων*⁶. Άρα, για τον Μπετελέμ, η μεταβατική φάση δεν είναι μια ουδέτερη "ενδιάμεση" περίοδος, αλλά ένα ιστορικό πεδίο πάλης. Πρόκειται για μια φάση όπου οι δομές του παρελθόντος (εμπορευματικές σχέσεις, καταμερισμός εργασίας, τεχνική οργάνωση της παραγωγής, ντε φάκτο διευθυντικό δικαίωμα των καπιταλιστών στην παραγωγή, ιδιοκτησία μέσων παραγωγής) συνυπάρχουν και συγκρούονται με τις καινοτόμες/ριζοσπαστικές, *χωρίς καμία εγγύηση υπέρβασης*⁷. Σε αυτό ακριβώς το σημείο είναι που εμπνέεται από την Πολιτιστική Επανάσταση: *μόνο μέσα από τη διαρκή παρέμβαση και τον έλεγχο των ιδίων των εργαζομένων, των λαϊκών τάξεων, μπορεί η μετάβαση να γείρει υπέρ τους*.

⁵ Ο νόμος της αξίας, όπως διατυπώνεται στη μαρξική θεωρία, αποτελεί τη θεμελιώδη αρχή της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η αξία των εμπορευμάτων δεν είναι απλώς μια εσωτερική ιδιότητα των αγαθών, αλλά προκύπτει από τη *δαπάνη κοινωνικά αναγκαίας αφηρημένης εργασίας*. Αυτό σημαίνει ότι *ένα εμπόρευμα έχει αξία στο μέτρο που παράγεται από εργασία και ανταλλάσσεται στην αγορά μέσω του χρήματος*, το οποίο αποτελεί την «μορφή εμφάνισης» της αξίας. Βασικά σημεία του νόμου της αξίας:

- *Αφηρημένη εργασία*: Η εργασία στον καπιταλισμό δεν είναι απλώς μια συγκεκριμένη παραγωγική δραστηριότητα, αλλά μετατρέπεται σε αφηρημένη κοινωνική εργασία, που καθορίζει την αξία των εμπορευμάτων.
- *Σχέση ανταλλαγής και χρήμα*: Η αξία δεν εκδηλώνεται αυτόνομα, αλλά μόνο μέσω της ανταλλακτικής σχέσης και του χρήματος. Το χρήμα δεν είναι ένα απλό μέσο ανταλλαγής, αλλά η αναγκαία έκφραση της αξίας.
- *Ιστορική και κοινωνική διάσταση*: Η αξία είναι προϊόν των κοινωνικών σχέσεων στον καπιταλισμό και δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό των αγαθών.
- *Αντίθεση με τη ρικαρδιανή θεωρία*: Ο Μαρξ διαφοροποιείται από τον Ρικάρντο, καθώς δεν βλέπει την αξία ως μια απλή ποσότητα ενσωματωμένης εργασίας, αλλά ως μια δυναμική κοινωνική σχέση που διαμεσολαβείται από το χρήμα και την αγορά.

Ο νόμος της αξίας αποτελεί αναγκαίο εργαλείο για την εξήγηση του πώς η εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης οδηγεί στην παραγωγή υπεραξίας και στον ανταγωνισμό των κεφαλαιοκρατών, καθιστώντας τον κεντρικό στην ανάλυση του καπιταλισμού.

Βιβλιογραφία: *Η Μαρξική θεωρία της αξίας*, Γιάννης Μηλιός, Γιώργος Οικονομάκης, Σπύρος Λαπατσιώρας, Θέσεις, Τεύχος 73: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2000:

http://theseis.com/index.php?option=com_content&view=article&id=723

⁶ *Η περίπτωση Σαρλ Μπετελέμ και η αμηχανία των αριστερών*:

<https://edromos.gr/i-periptosi-sarl-mpetelem-kai-i-amichania-ton-aristeron/>

⁷ *Η περίπτωση Σαρλ Μπετελέμ και η αμηχανία των αριστερών | Β' Μέρος (*)*:

<https://edromos.gr/i-periptosi-sarl-mpetelem-kai-i-amichania-ton-aristeronv-meros/>

(*) Εδώ είναι σημαντική η παρατήρηση του Δ. Μπελαντή (τα πλάγια είναι δική μας επισήμανση): "Το έργο του Μπετελέμ, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και μετά, όπως και το έργο της συγγενούς προς την σκέψη της τότε Σχολής Αλτουσέρ (Λ. Αλτουσέρ, Ετ. Μπαλιμπάρ, Ζ. Ρανσιέρ, Ν.Πουλιαντζάς κ.ά.), στρέφεται προς μια οξεία κριτική του σοβιετικού και «υπαρκτοσοσιαλιστικού» μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης από την οπτική της κριτικής στον οικονομισμό-παραγωγισμό. Το κρίσιμο ζήτημα εδώ που ακουμπά και όψεις του ίδιου του μαρξικού έργου (κυρίως τον Πρόλογο του Μαρξ στην «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας» (1859), έργα του Ένγκελς κ.ά.) είναι η *αμφισβήτηση της προτεραιότητας των παραγωγικών δυνάμεων επί των παραγωγικών σχέσεων* και της ταξικής πάλης και η γενικότερη *αμφισβήτηση ενός μοντέλου μονομερώς στραμμένου στην γιγαντιαία και εντατική βιομηχανική ανάπτυξη και στηριγμένου στην δήθεν «ουδετερότητα» της επιστήμης και της τεχνικής* (κριτική στο πλήγμα οικονομισμού-παραγωγισμού- επιστημονισμού-τεχνοκρατία). Η Πολιτιστική Επανάσταση εμπνέει τον Μπετελέμ, όπως και άλλους στοχαστές της περιόδου του 1968, προς την κατεύθυνση μιας *αυτοδιεύθυνσης της παραγωγής εκ μέρους των εργαζομένων* και ενός γενικότερου *μαζικού ελέγχου και κριτικής επί των διευθυντών-ειδικών της παραγωγής* αλλά και επί της κρατικής-κομματικής ηγεσίας στις «μεταβατικές» κοινωνίες όπου η κομματική και η κρατική ηγεσία συνιστούν ένα ενιαίο και αμφιλεγόμενο πλέγμα εξουσίας".

Στην εποχή μας, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μεταβατικής φάσης είναι η μετάβαση σε ένα νέο κλιματικό και παραγωγικό καθεστώς, λόγω της κλιματικής κρίσης. Η μετάβαση στην *"πράσινη ανάπτυξη"*, αν παραμείνει υπό τον έλεγχο του κεφαλαίου, θα είναι μια μεταβατική φάση που αναπαράγει και βαθαίνει τις ταξικές και κοινωνικές ανισότητες. Μια εναλλακτική, λαϊκή μετάβαση με κλιματική δικαιοσύνη για τις καταπιεζόμενες τάξεις, πρέπει να θέσει στο επίκεντρο όχι μόνο *το ποιος επωφελείται από τις νέες παραγωγικές διαδικασίες*, αλλά και *το ποιος τις ελέγχει και πώς αυτές σχεδιάζονται και υλοποιούνται*⁸. Η μεταβατική φάση εδώ συνδέεται άμεσα με την κοινωνική αυτοδιεύθυνση και τον δημοκρατικό σχεδιασμό.

Εκτός από την κλιματική κρίση, μπορούμε να δούμε και άλλες μεταβατικές φάσεις ή "αδήριτες" μεταβάσεις, που διαμορφώνονται σήμερα:

- *Η ψηφιακή μετάβαση*: Η αυτοματοποίηση, η τεχνητή νοημοσύνη, ο ψηφιακός καταμερισμός εργασίας θέτουν ξανά το ερώτημα της σχέσης ανθρώπου-μηχανής και τον έλεγχο της τεχνολογίας από την κοινωνία. Όπως και στην μανιφακτούρα, υπάρχει ένα κρίσιμο σημείο: τότε και πώς η τεχνολογία γίνεται μηχανισμός πλήρους υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο.
- *Η κρίση της εργασίας και της κοινωνικής αναπαραγωγής*: Η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, η επισφάλεια, οι νέες μορφές άτυπης και "platform" εργασίας, δημιουργούν μια "μεταβατική κατάσταση" όπου η ίδια η έννοια της κοινωνικής προστασίας και του δικαιώματος στη ζωή τίθεται υπό αμφισβήτηση.
- *Οι γεωπολιτικές μεταβάσεις*: Η αναδιάταξη των διεθνών συσχετισμών δύναμης, η κρίση της ηγεμονίας της Δύσης, η ανάδυση νέων μπλοκ, όλα αυτά συγκροτούν μια μεταβατική παγκόσμια τάξη πραγμάτων, όπου ο ανταγωνισμός για την τεχνολογική, ενεργειακή και στρατιωτική ηγεμονία συνυπάρχει με την κλιματική και κοινωνική κρίση.

Όπως ο Μπετελέμ είδε στη μανιφακτούρα μια μεταβατική φάση όπου το κεφάλαιο έπρεπε να βρει νέους τρόπους ελέγχου της εργασίας, έτσι και σήμερα οι πολλαπλές μεταβάσεις που ζούμε (κλιματική, ψηφιακή, κοινωνική) είναι ριζοσπαστικές *όχι μόνο ως τεχνικές αναδιαρθρώσεις*, αλλά και ως πεδία σύγκρουσης, με *το αποτέλεσμα τους να είναι -σε τελευταία ανάλυση- επικαθορίσιμο από την ταξική πάλη*.

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, διαθέτουμε μια *ανεπτυγμένη υλική βάση* που θα μπορούσε να στηρίξει ένα ριζικά διαφορετικό παραγωγικό και κοινωνικό υπόδειγμα:

- Οι τεχνολογίες της πληροφορικής, της αυτοματοποίησης, των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ), της κυκλικής οικονομίας, της τεχνητής νοημοσύνης (AI)⁹ επιτρέπουν μορφές παραγωγής πιο αποκεντρωμένες, πιο συνεργατικές και λιγότερο εξαρτημένες από την καπιταλιστική λογική της συνεχούς μεγέθυνσης και της πειθάρχησης της εργασίας.
- Παράλληλα, η έννοια του *συλλογικού εργαζόμενου*, δηλαδή της *ολότητας των εργαζομένων που συνεισφέρουν στη σύγχρονη παραγωγή* (από τους επιστήμονες και τους προγραμματιστές μέχρι τις εργάτριες της αποθήκης, της μεταφοράς και της αναπαραγωγής των μέσων παραγωγής), σηματοδοτεί ότι η παραγωγή σήμερα είναι ήδη -υπό μία έννοια- "κοινωνικοποιημένη". Κανένα προϊόν ή υπηρεσία δεν παράγεται από

⁸ *Επιστήμη Τεχνική και Κεφάλαιο*, Μπενζαμέν Κοριά. *Τα εργοστασιακά πανεπιστήμια στην Κίνα στην Πολιτιστική Επανάσταση*, Μπενζαμέν Κοριά

⁹ *Η DeepSeek και ένα Μέλλον που Μπορούμε να Χτίσουμε*: <https://jacobin.gr/deepseek-mellon-poy-mporoyme-na-chtisoyme/>
Το AI παθαίνει DeepSeek: <https://jacobin.gr/to-ai-pathainei-deepseek/>

μεμονωμένα άτομα - είναι πάντα αποτέλεσμα μιας αδιαίρετης αλυσίδας συνεργασίας, γνώσης, εμπειρίας και τεχνολογικής διαμεσολάβησης.

Αυτό σημαίνει ότι από τεχνολογική σκοπιά, υπάρχουν οι αντικειμενικές δυνατότητες για να περάσουμε σε ένα άλλο παραγωγικό υπόδειγμα. Όμως, παρά την ύπαρξη αυτής της υλικής βάσης, λείπουν κρίσιμες κοινωνικές, πολιτικές και θεσμικές προϋποθέσεις για να τεθεί σε κίνηση. Γίνεται απόπειρα -από μεριάς μας- αυτές να περιγραφούν σχηματικά στην ενότητα 6 του κειμένου.

1. Η συζήτηση γύρω από το παραγωγικό υπόδειγμα

Βασική στρατηγική του αστικού μπλοκ εξουσίας στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό αποτελεί η έκθεση Πισσαρίδη¹⁰ η οποία και κατατέθηκε στην κυβέρνηση της ΝΔ το 2020¹¹. Οι αρχές της Έκθεσης Πισσαρίδη θεωρούνται προσανατολισμένες στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του μεγάλου κεφαλαίου, με έμφαση στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας μέσω της συμπίεσης του εργασιακού κόστους και της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας. Μέτρα όπως η αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων και η “αξιοποίηση” των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων, προβάλλονται ως πανάκεια, παραγνωρίζοντας τις ανάγκες για ισχυρό δημόσιο τομέα και κοινωνικές πολιτικές. Παράλληλα, η -ακόμα και από συστημική σκοπιά- στροφή στην καινοτομία και την τεχνολογία δεν συνοδεύεται από σχέδιο για δίκαιη κατανομή των οφελών, ενώ η έμφαση στην “αναβάθμιση του ανθρώπινου κεφαλαίου” αντιμετωπίζεται ως ατομική υποχρέωση και όχι ως κοινωνικό δικαίωμα. Τέλος, η συνολική προσέγγιση της έκθεσης υποτιμά τη σημασία της ενίσχυσης της εγχώριας παραγωγής, της εργασιακής ασφάλειας και της αναδιανομής πλούτου, αναπαράγοντας νεοφιλελεύθερες συνταγές που έχουν οδηγήσει σε κοινωνικές ανισότητες και γενικευμένη επισφάλεια.

Ανταγωνιστικές προτάσεις στην έκθεση Πισσαρίδη αναλήφθηκαν την προηγούμενη δεκαετία. Το 2010, το ΠΑΣΟΚ και το Υπουργείο Οικονομικών ξεκίνησαν τη συζήτηση με αφορμή έκθεση της McKinsey¹², συμφωνώντας σε κάποια σημεία και διαφοροποιούμενοι σε άλλα. Στη συνέχεια, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ¹³ πρότεινε αλλαγές, εστιάζοντας σε προϊόντα και υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας, εξωστρέφεια, ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής και δημιουργία clusters. Παράλληλα, το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ διατύπωσε τη δική του πρόταση¹⁴, σε αντίθεση με την Έκθεση Πισσαρίδη, προτάσσοντας τη βιομηχανική στρατηγική, την πιο χαλαρή δημοσιονομική πολιτική, τη βελτίωση της απασχόλησης και των μισθών, την αναβάθμιση “δεξιότητων” και την ενίσχυση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης¹⁵. Παρά τις διαφορές, οι περισσότερες πρωτοβουλίες

¹⁰ Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία – Έκθεση Επιτροπής Πισσαρίδη | Ελληνική Κυβέρνηση. URL <https://www.government.gov.gr/schedio-anaptixis-gia-tin-elliniki-ikonomia/> (accessed 2.28.25).

¹¹ Ο Ρόλος των Μικρών και “micro” Επιχειρήσεων στην Ελλάδα, η «Έκθεση Πισσαρίδη» και το Ζήτημα της Μετασχηματισμού του Εγχώριου Παραγωγικού Υποδείγματος, Χαράλαμπος Αράχωβας & Μανόλης Μανιούδης. [4ο Επιστημονικό Συνέδριο για την Παραγωγική Ανασυγκρότηση της Ελλάδας: Δύο Αιώνες Ελληνική Οικονομία: Μεταξύ Ανάπτυξης, Υποανάπτυξης, και Αποανάπτυξης.](#)

¹² McKinsey & Company, Athens Office. *Greece 10 Years Ahead: Defining Greece’s new growth model and strategy*. 2012. <https://sev4enterprise.org/wp-content/uploads/2014/05/EKTHESEIS-5.pdf>

¹³ Το ολιστικό αναπτυξιακό πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ όπως αυτό συντάχθηκε κάτω από την πίεση της τρόικας: <https://www.kathimerini.gr/resources/article-files/syriza.pdf>

¹⁴ ΙΝΕ / ΓΣΕΕ (2020). *Η μετάβαση της ελληνικής οικονομίας σε ένα νέο υπόδειγμα ανάπτυξης*. Μία εναλλακτική πρόταση στην έκθεση Πισσαρίδη. Αθήνα

¹⁵ Σύμφωνα με το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, η Έκθεση Πισσαρίδη αποτελεί ένα σύνολο τυπικών μικροοικονομικών προσεγγίσεων και προτάσεων, εμπλουτισμένο με τετριμμένες διαπιστώσεις, χωρίς να αναγνωρίζει τον δομικό χαρακτήρα των παθογενειών της ελληνικής οικονομίας. Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ εκτιμά ότι ο

συγκλίνουν στην ανάγκη στήριξης του ανθρώπινου δυναμικού, αν και διαφωνούν ως προς τη βαρύτητα των δημοσιονομικών περιορισμών, τον ρόλο του τραπεζικού συστήματος και του Ταμείου Ανάκαμψης, θέματα που παραμένουν ανοιχτά.

2. Το τρέχον παραγωγικό υπόδειγμα

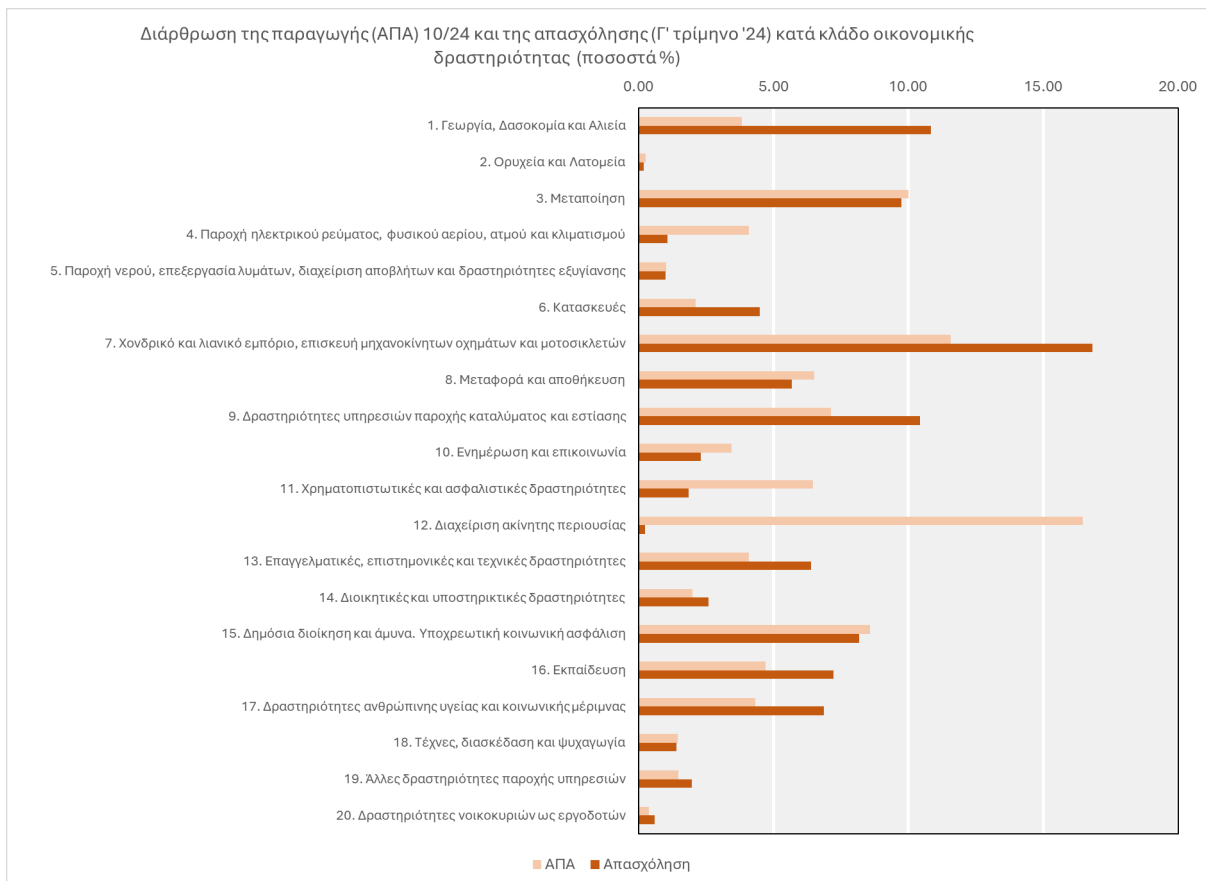
Πολιτικά κόμματα, επιστημονικοί φορείς και κριτικοί αναλυτές αναδεικνύουν τον διαρθρωτικά προβληματικό χαρακτήρα του παραγωγικού υποδείγματος της χώρας, αποτέλεσμα μιας στρεβλής και σχετικά εξαρτημένης αναπτυξιακής τροχιάς που διαμορφώθηκε μεταπολεμικά στο πλαίσιο άνισης ένταξης στον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Το υπόδειγμα αυτό χαρακτηρίζεται από την υπερδιόγκωση χαμηλής παραγωγικότητας υπηρεσιών, προσανατολισμένων κυρίως στις αγοραίες υπηρεσίες χαμηλής έντασης γνώσης, την αποδυνάμωση του δευτερογενούς τομέα και ειδικότερα της μεταποίησης, και την περιορισμένη τεχνολογική εξειδίκευση τόσο στη βιομηχανία όσο και στις υπηρεσίες.

Παράλληλα, η υπερβολική συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα, σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, συνυπάρχει με τη χαμηλή διασύνδεσή του με κρίσιμους κλάδους όπως η μεταποίηση και ο τουρισμός, ενισχύοντας την αποσπασματικότητα της παραγωγικής δομής και την εξάρτηση από εισαγόμενες τεχνολογίες και προϊόντα¹⁶. Η χαμηλή διακλαδική διασύνδεση και η αποσύνδεση των παραγωγικών τομέων περιορίζουν την ενδογενή δυναμική της ανάπτυξης, αναπαράγοντας ένα πρότυπο εξωστρεφούς εξάρτησης και συσσώρευσης χαμηλής έντασης γνώσης και καινοτομίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η εκτεταμένη παρουσία του τομέα διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, που απορροφά δυσανάλογα υψηλό μερίδιο της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ) με ελάχιστη συμβολή στην απασχόληση, συνιστά χαρακτηριστική όψη της στρεβλής αναπτυξιακής πορείας και της κυριαρχίας ενός προσανατολισμού χρηματοπιστωτικής και εφήμερης/τυχοδιωκτικής κερδοσκοπικής μεγέθυνσης, ελλείπει στρατηγικού σχεδίου, εις βάρος της παραγωγικής ανασυγκρότησης (βλ. παρακάτω διάγραμμα).

αναπτυξιακός σχεδιασμός και οι πολιτικές προτάσεις της Έκθεσης δεν εξασφαλίζουν μια βιώσιμη αναπτυξιακή πορεία, ούτε διασφαλίζουν την επίτευξη ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για όλους, χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς.

¹⁶ Οικονομάκης, Γ., Μαρκάκη, Μ. (2020). *Δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας, κρίση και παραγωγική ανασυγκρότηση*.

Διάγραμμα 1: Διάρθρωση παραγωγής και απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.

Το διάγραμμα απεικονίζει τη διάρθρωση της παραγωγής (Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία - ΑΠΑ) και της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το Γ' τρίμηνο του 2024. Από την ανάλυση προκύπτουν ορισμένα σημαντικά ευρήματα που αναδεικνύουν τις δομικές ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας:

- **Υπερσυγκέντρωση στις υπηρεσίες χαμηλής έντασης γνώσης:** Ο κλάδος του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, καθώς και οι δραστηριότητες παροχής καταλύματος και εστίασης, καταλαμβάνουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά τόσο στην ΑΠΑ όσο και στην απασχόληση. Αυτό υποδηλώνει έναν προσανατολισμό της οικονομίας προς χαμηλής παραγωγικότητας και προστιθέμενης αξίας δραστηριότητες, με μικρή τεχνολογική ένταση.
- **Αποδυνάμωση της μεταποίησης:** Αν και η μεταποίηση συμβάλλει σημαντικά στην ΑΠΑ, η συμβολή της στην απασχόληση είναι κατά πολύ χαμηλότερη. Αυτό αποτυπώνει το περιορισμένο μέγεθος του κλάδου σε όρους ανθρώπινου δυναμικού και τη διαρκή εικόνα αποβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας.
- **Ο πρωτογενής τομέας:** Η γεωργία, δασοκομία και αλιεία εξακολουθεί να απορροφά σημαντικό ποσοστό της απασχόλησης, παρότι η συμβολή τους στην ΑΠΑ είναι σχετικά χαμηλή. Το φαινόμενο αυτό συνδέεται με τη χαμηλή παραγωγικότητα και τη διατήρηση παραδοσιακών μορφών παραγωγής.
- **Διαχείριση ακίνητης περιουσίας:** Ο συγκεκριμένος κλάδος εμφανίζει εξαιρετικά υψηλή συμβολή στην ΑΠΑ (~17%), ενώ η απασχόληση σε αυτόν είναι σχεδόν μηδενική. Πρόκειται για χαρακτηριστικό παράδειγμα οικονομίας που στηρίζεται σε κερδοσκοπικές δραστηριότητες ακινήτων (real estate bubble economy), χωρίς πραγματική παραγωγική βάση και δημιουργία θέσεων εργασίας.

- **Δημόσιες υπηρεσίες και κοινωνικό κράτος:** Κλάδοι όπως η εκπαίδευση, η υγεία και η δημόσια διοίκηση έχουν σημαντική συμμετοχή στην απασχόληση, γεγονός που υπογραμμίζει τον ρόλο του δημόσιου τομέα ως εργοδότη. Ωστόσο, η συνεισφορά τους στην ΑΠΑ είναι σαφώς μικρότερη, ενδεικτική της υποτίμησης του κοινωνικού έργου και της υποχρηματοδότησης των δημόσιων υπηρεσιών.
- **Χαμηλή τεχνολογική εξειδίκευση:** Κλάδοι υψηλής τεχνολογίας, όπως η πληροφορική, η έρευνα και οι επιστημονικές δραστηριότητες, καταλαμβάνουν περιορισμένο χώρο τόσο στην ΑΠΑ όσο και στην απασχόληση, επιβεβαιώνοντας το τεχνολογικό έλλειμμα της ελληνικής παραγωγικής βάσης.

Αυτά τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, όπως αποτυπώνονται στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, συνδέονται άμεσα με τις χρόνιες αδυναμίες του παραγωγικού υποδείγματος να παράγει επαρκείς και ποιοτικές θέσεις εργασίας, να στηρίζει -σύμφωνα με τη δική του ιδιόλεκτο- τη συγκρότηση ισχυρών και ανταγωνιστικών επιχειρήσεων με δυνατότητες επίτευξης οικονομικών κλίμακας και διαρκώς αυξανόμενη παρουσία στις εγχώριες και διεθνείς αγορές. Παράλληλα, αντανakλούν την υστέρηση στην ενδογενή παραγωγή καινοτομιών, τη χαμηλή ανάπτυξη κάθετων και οριζόντιων διασυνδέσεων μεταξύ κλάδων και την απουσία ισχυρών αλυσίδων παραγωγής υψηλής προστιθέμενης αξίας, οδηγώντας σε αυξημένη εξάρτηση από εισαγωγές και σε απουσία σταθερού εξαγωγικού προσανατολισμού.

3. Η διατήρηση και εμπάθυνση του παραγωγικού υποδείγματος τη δεκαετία των μνημονιακών αναδιαρθρώσεων

Η ανάλυση της δεκαετίας 2010-20 αναδεικνύει την αναπαραγωγή του ίδιου εξαρτημένου και χαμηλής παραγωγικότητας παραγωγικού υποδείγματος, χωρίς ουσιαστικές διαδικασίες αναδιάρθρωσης προς ένα περισσότερο κοινωνικά δίκαιο αναπτυξιακό πρότυπο. Τόσο το εγχώριο όσο και το διεθνοποιημένο τμήμα της οικονομίας υπέστησαν βαριές απώλειες σε παραγωγή και απασχόληση, αντανakλώντας τη συνολική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να υπερβεί τη στρεβλή ανάπτυξη και τον προσανατολισμό της εξωστρεφούς εξάρτησης. Οι κλάδοι υψηλής και μέσης προς υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης παρέμειναν περιθωριοποιημένοι, ενώ οι κλάδοι χαμηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης βρέθηκαν πιο εκτεθειμένοι στην κρίση, αλλά και στην επισφαλή ανάκαμψη που ακολούθησε (2013-19). Η περιορισμένη αύξηση της απασχόλησης σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας δεν συνοδεύτηκε από ουσιαστική διεύρυνση της παραγωγικής βάσης, επιβεβαιώνοντας την αποσπασματικότητα των επενδύσεων και την έλλειψη βιομηχανικής πολιτικής. Παράλληλα, η ταχύτερη ανάκαμψη των κλάδων χαμηλής έντασης γνώσης την περίοδο 2013-2019, σε συνδυασμό με τη συνεχή αποδυνάμωση της μεταποίησης, αναδεικνύει τη διατήρηση της ελληνικής οικονομίας σε τροχιά χαμηλής τεχνολογικής έντασης, χαμηλής προστιθέμενης αξίας και αυξανόμενης εργασιακής επισφάλειας, διαιωνίζοντας τη θέση της στην περιφέρεια της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας οικονομίας.

Ειδικότερα στους κλάδους υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης περιλαμβάνονται οι αρχιτεκτονικές δραστηριότητες και εργασίες μηχανικού, η εκπαίδευση, οι νομικές και λογιστικές υπηρεσίες, η υγεία, οι τράπεζες και οι εκδοτικές δραστηριότητες, με εξαιρετικά υψηλή συγκέντρωση αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που κυμάνθηκε από ~60% στις εκδόσεις έως 90% στις αρχιτεκτονικές δραστηριότητες και εργασίες μηχανικού τη δεκαετία 2010-20. Η υπερσυγκέντρωση πτυχιούχων σε αυτούς τους -κυρίως τριτογενείς- κλάδους ανέδειξε τον παραμορφωμένο καταμερισμό εργασίας της ελληνικής οικονομίας, όπου η υψηλή εκπαίδευση διοχετεύεται κατά κύριο λόγο σε υπηρεσίες χαμηλής παραγωγικότητας ή κρατικο-εξαρτώμενες δραστηριότητες, περιορίζοντας τις

δυνατότητες σύνδεσης της γνώσης και της καινοτομίας με ένα ενδογενές παραγωγικό υπόδειγμα¹⁷.

Θεωρούμε πως οι παραπάνω επιλογές του ελληνικού κεφαλαίου δεν είναι τυχαίες ή γενικής κατεύθυνσης, αλλά εξειδικευμένες και εδράζονται στην εκτίναξη των κερδών του την τελευταία περίοδο. Τα κέρδη αυτά διογκώνονται χάρη σε τρεις βασικούς παράγοντες, οι οποίοι συνδέονται άμεσα με την επικράτηση της αστικής τάξης κατά τη μνημονιακή περίοδο:

1. **Η υποτίμηση της εργατικής δύναμης**, τόσο σε άμεσο επίπεδο (μέσω της συμπίεσης των μισθών), όσο και σε έμμεσο (μέσω της συρρίκνωσης κοινωνικών παροχών, ασφαλιστικών εισφορών κ.λπ.).
2. **Η υφαρπαγή δημόσιου και ιδιωτικού πλούτου**, που εκτείνεται από την ιδιωτικοποίηση βασικών υποδομών και τομέων όπως η ενέργεια, μέχρι τους πλειστηριασμούς που συνδέονται με την αναδιάρθρωση της αγοράς ακινήτων και την κερδοσκοπία στο real estate.
3. **Η απορρύθμιση της περιβαλλοντικής προστασίας**, η οποία επιτρέπει την εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου προς όφελος της κερδοφορίας, είτε αφορά νησιωτικές περιοχές είτε μεγάλες επενδύσεις όπως στο Κόστα Ναβαρίνο.

Επομένως, δεδομένου ότι το ελληνικό κεφάλαιο καταφέρνει να διατηρεί και να αυξάνει τα κέρδη του χωρίς την ανάγκη εμπροσθοβαρών επενδύσεων για την ενίσχυση της παραγωγικότητας -δηλαδή χωρίς να στηρίζεται στην απόσπαση σχετικής υπεραξίας- επιμένει και εμβαθύνει στο υφιστάμενο παραγωγικό μοντέλο¹⁸.

4. Διαχρονικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού υποδείγματος στην ελληνική οικονομία

- 1) Η ελληνική οικονομία διαχρονικά χαρακτηρίζεται από χαμηλή παραγωγικότητα στον τομέα παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων, γεγονός που συνδέεται άμεσα με την αποδιάρθρωση της βιομηχανικής της βάσης και την απουσία μιας συνεκτικής και μακροπρόθεσμης βιομηχανικής πολιτικής. Η παραγωγική της δομή, ειδικά μετά την ένταξη στην ΕΟΚ το 1981, μετατοπίστηκε προς κλάδους χαμηλής παραγωγικότητας, εσωστρεφείς και μη διεθνώς εμπορεύσιμους, όπως οι κατασκευές, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και το εμπόριο, ενισχύοντας ένα στρεβλό αναπτυξιακό μοντέλο, ακόμα και με καπιταλιστικούς όρους, που στηρίχθηκε στην εσωτερική ζήτηση και τον εξωτερικό δανεισμό¹⁹.
- 2) Η στροφή της ελληνικής οικονομίας προς τις υπηρεσίες χαμηλής έντασης γνώσης και τη φούσκα ακινήτων, σε συνδυασμό με τη συρρίκνωση της μεταποίησης, αντανακλά τη γενικότερη στρατηγική ενσωμάτωσης των χωρών της περιφέρειας στον ευρωπαϊκό καταμερισμό εργασίας. Όπως αναδεικνύει η διεθνής βιβλιογραφία²⁰, οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου εξωθήθηκαν σε μια παραγωγική εξειδίκευση χαμηλής και μέσης τεχνολογίας, στηριγμένη κυρίως σε ανειδίκευτη και φθηνή εργασία, εντείνοντας την

¹⁷ Άγγελος Ευστράτογλου: *Το παραγωγικό υπόδειγμα της ελληνικής οικονομίας και η αναγκαιότητα μετασχηματισμού του* [WWW Document], n.d. URL <https://athens.fes.de/event/default-dd65b58d44.html> (accessed 3.1.25).

¹⁸ *Επιστροφή στην κερδοφορία του 2008*, Ηλίας Ιωακείμογλου: <https://prin.gr/2024/05/kerdoforia/>

¹⁹ Lapavitsas, C., Mariolis, T., Gavrielides, C., 2017. *Η αποτυχία της Ευρωζώνης. Προτάσεις οικονομικής πολιτικής για την ανάκαμψη της Ελλάδας*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.16386.38083>

²⁰ Simonazzi, A., Ginzburg, A., Nocella, G., 2013. *Economic relations between Germany and southern Europe*. Cambridge Journal of Economics 37, 653–675. <https://doi.org/10.1093/cje/bet010>

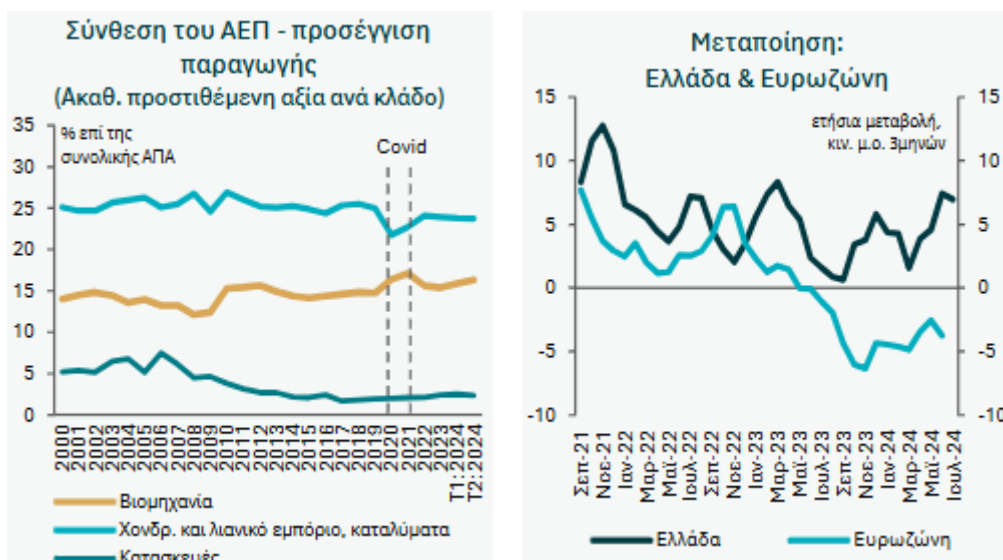
εξάρτησή τους από το ευρωπαϊκό βιομηχανικό κέντρο, και ειδικότερα τη γερμανική βιομηχανία.

- 3) Ο τουρισμός, ο μόνος κλάδος διεθνώς εμπορεύσιμων υπηρεσιών που διατήρησε τη δυναμική του, χαρακτηρίζεται από χαμηλή προστιθέμενη αξία, έντονη εποχικότητα και επισφάλεια στην εργασία, ενώ αδυνατεί να λειτουργήσει ως μοχλός τεχνολογικής αναβάθμισης και διασύνδεσης με άλλους παραγωγικούς τομείς²¹. Η ελληνική οικονομία διαμορφώθηκε έτσι ως μια οικονομία εξαρτημένη από τις εισαγωγές, με μικρή ενδογενή παραγωγική δυναμική και με τη χρηματοδότηση της κατανάλωσης να στηρίζεται στον εξωτερικό δανεισμό²².
- 4) Η κυριαρχία αυτής της εξωστρεφούς εξάρτησης και της αποδιάρθρωσης της παραγωγικής βάσης επιβεβαιώθηκε τόσο στην περίοδο της νεοφιλελεύθερης ενοποίησης της ΕΕ, όσο και στην περίοδο της κρίσης χρέους και των μνημονίων, όπου οι πολιτικές λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης βάθυναν περαιτέρω την παραγωγική αποδιάρθρωση και την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας. Το αποτέλεσμα ήταν η Ελλάδα να αναπαράγει έναν φαύλο κύκλο χαμηλής παραγωγικότητας, χαμηλών μισθών και αυξημένης κοινωνικής ανισότητας, χωρίς καμία στρατηγική παραγωγικής ανασυγκρότησης και με το Ταμείο Ανάκαμψης της ΕΕ να προωθεί εκ νέου τις ίδιες συνταγές, αποτυγχάνοντας να θέσει τις βάσεις για ένα δίκαιο και βιώσιμο παραγωγικό μοντέλο²³, επιτυγχάνοντας όμως -παράλληλα- περαιτέρω εμβάθυνση στην εκμετάλλευση των εργαζόμενων τάξεων.
- 5) Η αύξηση του ελληνικού ΑΕΠ μέσω της παραγωγής και διάθεσης εγχώριων προϊόντων παρουσιάζεται ως θετικό σημάδι ανάκαμψης της οικονομίας. Ωστόσο, μια αριστερή οπτική δεν μπορεί να στέκεται μόνο στους αριθμούς, αλλά εξετάζει ποιοι ωφελούνται, ποιοι επιβαρύνονται και ποιες είναι οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες αυτής της ανάπτυξης. Η παραγωγή εγχώριων προϊόντων, είτε στον αγροτικό τομέα είτε στη μεταποίηση, στηρίζεται σε χαμηλά μεροκάματα, επισφαλείς θέσεις εργασίας και διαρκή εντατικοποίηση της εργασίας. Η αύξηση του ΑΕΠ δεν μεταφράζεται σε βελτίωση της ζωής των εργαζομένων, αλλά οδηγεί σε μεγαλύτερη συγκέντρωση πλούτου προς όφελος των λίγων. Το κράτος, με πολιτικές ενίσχυσης της «ανταγωνιστικότητας», επιδοτεί τους μεγάλους παραγωγούς, ενώ -σε αντιδιαστολή- οι μικροί και οι συνεταιρισμοί δυσκολεύονται να επιβιώσουν. Ταυτόχρονα, η εντατικοποίηση της παραγωγής -ιδίως στη γεωργία και στον τουρισμό- οδηγεί σε εξάντληση φυσικών πόρων και περιβαλλοντική υποβάθμιση, με τις τοπικές κοινωνίες να πληρώνουν το τίμημα.

²¹ *ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2023 ΙΝΕ ΓΣΕΕ – Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ* – Ινστιτούτο Εργασίας - Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης Γ.Σ.Ε.Ε., n.d. URL <https://www.inegsee.gr/ekdosi/etisia-ekthesi-2023-ine-gsee-i-elliniki-ikonomia-ke-i-apascholisi/> (accessed 3.1.25).

²² *Η Ευρωζώνη ανάμεσα στην λιτότητα και την αθέτηση πληρωμών*: Λαπαβίτσας Κώστας: Λιβάνης [WWW Document], n.d. URL <https://ereading.nlg.gr/el/all-books-el/ebook-604-book?server=1> (accessed 3.1.25).

²³ *EuroMemorandum 2023* – Euromemo Group, n.d. URL <https://euromemo.eu/euromemorandum-2023/> (accessed 3.1.25).

Διάγραμμα 2: Σύνθεση του ΑΕΠ και εξέλιξη μεταποίησης στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη²⁴.

- 6) Το πρώτο παραπάνω διάγραμμα («Σύνθεση του ΑΕΠ - προσέγγιση παραγωγής») δείχνει τη συμμετοχή τριών βασικών κλάδων στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ): Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, καταλύματα και εστίαση (τουρισμός και κατανάλωση), Βιομηχανία, Κατασκευές. Το εμπόριο και ο τουρισμός διατηρούν σταθερά υψηλή συμμετοχή (πάνω από 25%), γεγονός που δείχνει ότι η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να βασίζεται στη χαμηλής προστιθέμενης αξίας παροχή υπηρεσιών. Αντίθετα, η βιομηχανία ακολουθεί φθίνουσα πορεία, με συνεχώς μειούμενη συμβολή στην ΑΠΑ. Η αποβιομηχάνιση και η έλλειψη βιομηχανικής στρατηγικής διαμορφώνουν μια παραγωγική βάση ευάλωτη στις διεθνείς κρίσεις. Οι κατασκευές, που παραδοσιακά είχαν υψηλή συμβολή στην ανάπτυξη (ειδικά την περίοδο της "φούσκας" των ακινήτων), παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα. Το δεύτερο διάγραμμα συγκρίνει την ετήσια μεταβολή της μεταποίησης στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη. Η ελληνική μεταποίηση παρουσιάζει πολύ πιο έντονες διακυμάνσεις από ό,τι η Ευρωζώνη, γεγονός που δείχνει την έλλειψη σταθερότητας και την ευαλωτότητα του κλάδου στις εξωτερικές συνθήκες (π.χ. κρίσεις πρώτων υλών, πληθωρισμός). Σε πολλές περιόδους, η ελληνική μεταποίηση κινείται σε αρνητικά επίπεδα, τη στιγμή που ο αντίστοιχος κλάδος στην Ευρωζώνη δείχνει μεγαλύτερη αντοχή και προσαρμοστικότητα. Η υποχώρηση της μεταποίησης στην Ελλάδα δεν είναι τυχαία. Αποτελεί συνέπεια της επιλογής του ελληνικού και ευρωπαϊκού κεφαλαίου να εντάξει την Ελλάδα στον διεθνή καταμερισμό εργασίας ως τουριστική οικονομία χαμηλού κόστους και όχι ως χώρα με αυτόνομη παραγωγική βάση.

5. Επιπτώσεις της παραγωγικής διάρθρωσης στην οικονομία και η ελληνική κρίση

Τα αποτελέσματα του παραγωγικού υποδείγματος της ελληνικής οικονομίας τόσο διαχρονικά, όσο και κατά την περίοδο της ελληνικής κρίσης αλλά και στην "ανάκαμψη" που ακολούθησε δε θα μπορούσε παρά να έχουν καθοριστική επιρροή στην ελληνική οικονομία και στην ελληνική κρίση.

Η μεταβολή των σχέσεων ανάμεσα στους τομείς της ελληνικής οικονομίας, με τη διαρκή υποβάθμιση της βιομηχανικής παραγωγής και της αγροτικής οικονομίας προς όφελος ενός

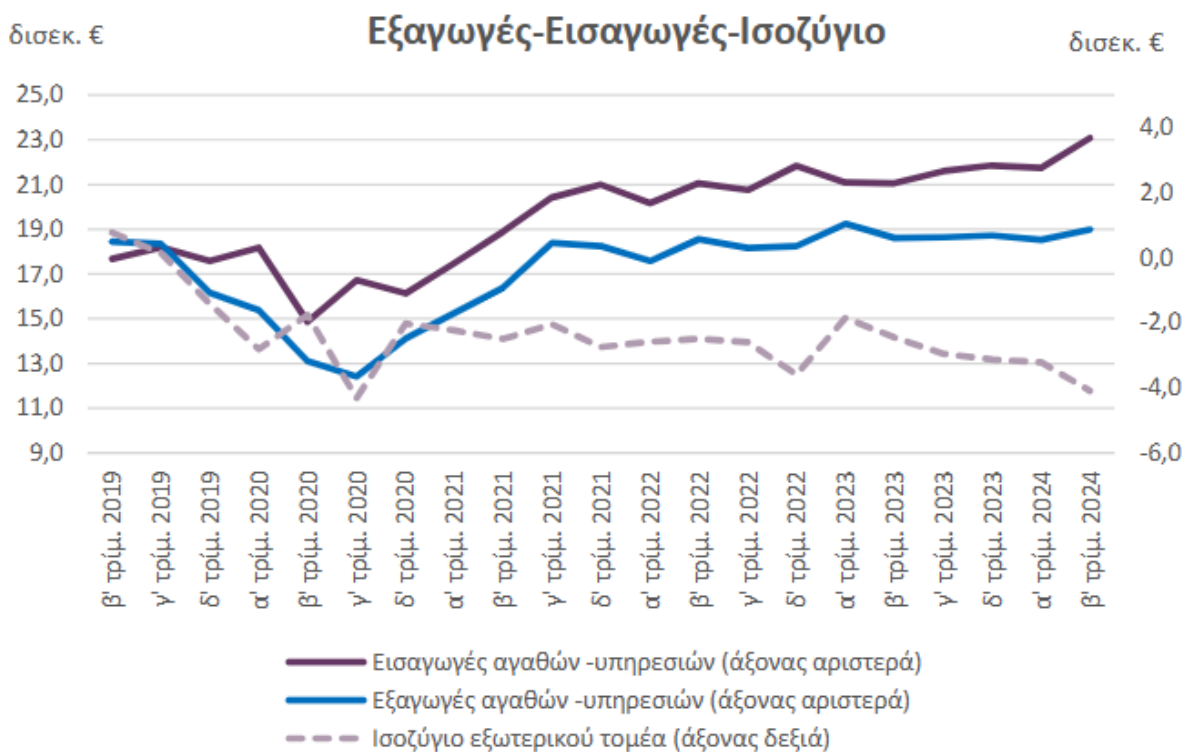
²⁴ NBG Portal [WWW Document], n.d. URL <https://www.nbg.gr/el/omilos/meletes-oikonomikes-analuseis/reports/gdp-a2-2024> (accessed 3.1.25).

διογκωμένου και χαμηλής προστιθέμενης αξίας τομέα υπηρεσιών, αποτελεί δομική έκφραση της ταξικής στρατηγικής που ακολουθήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες. Η συστηματική συρρίκνωση της παραγωγικής βάσης, η αποβιομηχάνιση και η εκτόπιση της μικρής και μεσαίας παραγωγής, σε συνδυασμό με την εμπορευματοποίηση βασικών κοινωνικών αναγκών και την υπερδιόγκωση της κατανάλωσης μέσω εισαγόμενων προϊόντων, ενίσχυσαν τη δομική εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας. Αυτό το στρεβλό και ταξικά άνισο μοντέλο ανάπτυξης όχι μόνο συνέβαλε στην περαιτέρω πτώση στην ιμπεριαλιστική αλυσίδα για τη χώρα, αλλά γέννησε και τα περίφημα *δίδυμα ελλείμματα* - το δημοσιονομικό και το εμπορικό έλλειμμα - που αποτέλεσαν το πρόσχημα για την επιβολή των μνημονιακών πολιτικών λιτότητας.

1. Τα δίδυμα ελλείμματα παραμένουν βασική διαρθρωτική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας²⁵, παρά τη δημοσιονομική προσαρμογή και τα διαφημιζόμενα υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα (άνω του 2% του ΑΕΠ σε μόνιμη βάση). Η οικονομία συνεχίζει να αντιμετωπίζει σοβαρές αδυναμίες: το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών στηρίζεται κυρίως στον τουρισμό, με εισπράξεις 20,6 δισ. ευρώ το 2023 (+16,5%), ενώ οι άμεσες ξένες επενδύσεις κατέρρευσαν στα 4,6 δισ. ευρώ (-38,9% από το 2022). Ειδικά η μεταποίηση, που παραδοσιακά συνέβαλε στην ανάπτυξη, προσέγκυσε μόλις 1,5 δισ. ευρώ από τις ξένες επενδύσεις το 2022 και λιγότερο από 1 δισ. τα προηγούμενα χρόνια. Το εμπορικό ισοζύγιο παραμένει δομικά ελλειμματικό: το 2023 οι εξαγωγές (χωρίς καύσιμα και πλοία) διαμορφώθηκαν στα 35 δισ. ευρώ (-3%) και οι εισαγωγές στα 60,4 δισ. ευρώ (-2,7%), διαμορφώνοντας έλλειμμα 25,4 δισ. ευρώ (δεύτερο μεγαλύτερο στην ΕΕ μετά τη Γαλλία). Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, το εμπορικό έλλειμμα το 2024 σημείωσε αύξηση 7,9% φτάνοντας τα 7,126 δισ. ευρώ μόνο τον Ιανουάριο-Δεκέμβριο, παρά τη στασιμότητα των εισαγωγών. Οι εξαγωγές υποχώρησαν κατά 4% στα 3,377 δισ. ευρώ, ενώ οι εισαγωγές μειώθηκαν οριακά κατά 0,1% στα 6,503 δισ. ευρώ²⁶. Η αύξηση του κόστους δανεισμού, η ακρίβεια και η αδυναμία αποκατάστασης των εισοδημάτων στα προηγούμενα επίπεδα επιδεινώνουν το πρόβλημα, ειδικά σε συνθήκες χαμηλής ανάπτυξης και διεθνούς αβεβαιότητας (βλ. και το παρακάτω διάγραμμα).

²⁵ <https://www.insider.gr/editorial/315146/ta-didyma-elleimmata-einai-akomi-edo>

²⁶ [ΕΛΣΤΑΤ Αύξηση 7.9% σημείωσε το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου στο σύνολο του 2024](#)

Διάγραμμα 3: Άνοδος επενδύσεων, έλλειμμα στον εξωτερικό τομέα²⁷.

2. Στο πεδίο των εισαγωγών, καταγράφεται σημαντική αύξηση στα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης, την ώρα που οι ελληνικές εξαγωγές χαρακτηρίζονται από προϊόντα χαμηλότερης τεχνολογικής έντασης, αναδεικνύοντας τη διαρθρωτική αδυναμία της οικονομίας να παράγει και να εξαγάγει προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας. Παρά την αυξημένη κερδοφορία των επιχειρήσεων και την ενίσχυση των επενδυτικών χορηγήσεων – σε μεγάλο βαθμό λόγω της ρευστότητας από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (TAA) – η Ελλάδα το 2023 κατέγραψε, και πάλι, τις χαμηλότερες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην ΕΕ. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος της επενδυτικής δραστηριότητας κατευθύνθηκε στον κατασκευαστικό τομέα, ενώ πάνω από το 50% των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων απορροφήθηκε από την αγορά κατοικίας και τον τουριστικό τομέα (εστίαση και καταλύματα), αντί να στηρίξει παραγωγικούς κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξίας. Το έλλειμμα επενδύσεων σε τομείς όπως η Έρευνα και Ανάπτυξη (E&A) καθλώνει την ελληνική οικονομία σε ένα μοντέλο χαμηλής παραγωγικότητας, περιορισμένης παραγωγικής βάσης και έντονης εξάρτησης από εισαγωγές. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2023, το απόθεμα κεφαλαίου σε προϊόντα διανοητικής ιδιοκτησίας των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν το χαμηλότερο στην ΕΕ, επιβεβαιώνοντας τη σημαντική υστέρηση της χώρας στην παραγωγική καινοτομία²⁸.
3. Η ελληνική οικονομία παραμένει διαρθρωτικά εξαρτημένη από τις εισαγωγές εξοπλισμού, τεχνολογίας και πρώτων υλών από την ΕΕ, γεγονός που δένει την ανάπτυξή της με την ευρύτερη ζήτηση και οικονομική υγεία των χωρών της. Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών λειτουργεί ανασταλικά στην ανάπτυξη και καθιστά τη χώρα ευάλωτη στις οικονομικές διακυμάνσεις των εμπορικών της εταίρων²⁹:

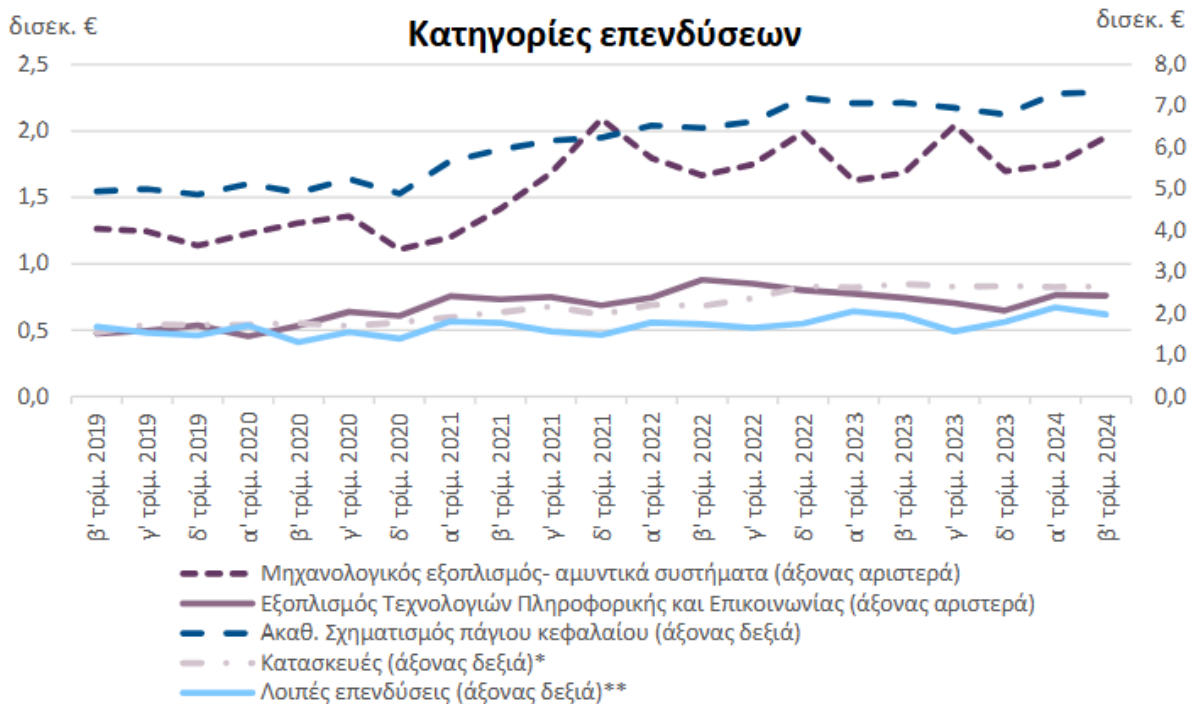
²⁷ https://iobe.gr/docs/research/BCS_EX_16092024_REP_GR.pdf

²⁸ <https://www.taxheaven.gr/news/67804/inegsee-ethsia-ekoesh-2024-gia-thn-ellhnikh-oikonomia-kai-t-hn-apasxolhsh>

²⁹ [Ισοζύγιο Πληρωμών: Δεκέμβριος 2024](#)

- a. Το 2024, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αυξήθηκε κατά 1,2 δισεκ. ευρώ, με βασικό παράγοντα τη μείωση των εξαγωγών κατά 2,8% (σε τρέχουσες τιμές) και την αύξηση των εισαγωγών κατά 1,5%. Οι εξαγωγές αγαθών χωρίς καύσιμα αυξήθηκαν μόλις κατά 1,0%, έναντι αύξησης 3,9% στις εισαγωγές. Αυτό καταδεικνύει ότι η λειτουργία της ελληνικής οικονομίας είναι οριακή και άμεσα εξαρτώμενη από τη ζήτηση των εμπορικών εταίρων της. Αν οι εμπορικοί εταίροι της Ελλάδας δεν αναπτύσσονται και δεν αυξάνουν τη ζήτηση για ελληνικά προϊόντα και υπηρεσίες, η Ελλάδα αδυνατεί να διατηρήσει θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης.
- b. Η συνεχιζόμενη αύξηση των εισαγωγών (ιδίως σε σταθερές τιμές κατά 2,8%) σε συνδυασμό με την υποτονική δυναμική των εξαγωγών δείχνει ότι η ελληνική οικονομία δεν έχει την παραγωγική βάση να αυτοτροφοδοτήσει την ανάπτυξή της. Η Ελλάδα εισάγει πολύ περισσότερα από όσα εξάγει, δημιουργώντας μόνιμη εξάρτηση από την εισροή κεφαλαίων και τις ροές από το εξωτερικό. Αυτή η εξάρτηση καθιστά την ανάπτυξη άμεσα συνδεδεμένη με τη ζήτηση και τη μεγέθυνση στις χώρες της ευρωζώνης που αποτελούν τους βασικούς εμπορικούς της εταίρους. Χωρίς αυτόνομη νομισματική πολιτική (λόγω αρχιτεκτονικής του ευρώ), η Ελλάδα δεν μπορεί να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά της (με καπιταλιστικούς όρους), άρα η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας ταυτίζεται με τη μεγέθυνση των εταίρων της.
- c. Το ταξιδιωτικό ισοζύγιο και οι τουριστικές εισπράξεις αυξήθηκαν κατά 5,4% το 2024, αλλά και αυτός ο τομέας είναι απόλυτα εξαρτημένος από την οικονομική κατάσταση και τη μεγέθυνση στις χώρες προέλευσης των τουριστών (κυρίως της ευρωζώνης). Όταν οι εταίροι έχουν υψηλή ανάπτυξη, αυξάνονται τα τουριστικά έσοδα και οι εξαγωγές υπηρεσιών. Όταν βρίσκονται σε ύφεση, η ελληνική οικονομία συμπαρασύρεται. Η τουριστική μεγέθυνση της Ελλάδας είναι «παράγωγο» της οικονομικής κατάστασης των εμπορικών εταίρων της.
- d. Το 2024 οι καθαρές ροές από άμεσες ξένες επενδύσεις ανήλθαν σε 6,0 δισεκ. ευρώ. Παράλληλα, “μη κάτοικοι” τοποθέτησαν 10 δισεκ. ευρώ σε ελληνικά ομόλογα. Αυτό δείχνει ότι η χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας βασίζεται σε εξωτερικά κεφάλαια, τα οποία εισρέουν όταν οι εταίροι έχουν θετική οικονομική πορεία και διάθεση για επενδύσεις. Η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας είναι χρηματοδοτικά εξαρτημένη από τις οικονομίες της ευρωζώνης και τις διαθέσεις των ξένων επενδυτών.
- e. Εντός της ευρωζώνης, η Ελλάδα δεν μπορεί να αξιοποιήσει εναλλακτικά εργαλεία για να αποκαταστήσει τις εξωτερικές της ανισορροπίες. Η μόνη οδός για ανάπτυξη είναι μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας (στην περίπτωση της Ελλάδας αυτό έγινε με συμπίεση των μισθών των εργαζομένων) ή αύξησης της εξωτερικής ζήτησης από τους εμπορικούς εταίρους. Όταν οι εταίροι αναπτύσσονται, αυξάνονται οι ελληνικές εξαγωγές και τα τουριστικά έσοδα, επιτρέποντας μερική μεγέθυνση. Χωρίς αυτή τη ζήτηση, η Ελλάδα δεν έχει εσωτερικά εργαλεία για αυτόνομη ανάπτυξη. Η ελληνική οικονομία λειτουργεί ως καθρέφτης της μεγέθυνσης των εταίρων της εντός της ευρωζώνης, χωρίς νομισματικά ή συναλλαγματικά εργαλεία προσαρμογής.
- f. Η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας μέσα στην ευρωζώνη παραμένει δεμένη στο άρμα των μεγάλων οικονομιών της ΕΕ, με την οικονομική της δυναμική να εξαρτάται άμεσα από τις εισαγωγές και τη ζήτηση στις βασικές αγορές-στόχους των εξαγωγών της. Χωρίς παραγωγικό μετασχηματισμό, στροφή σε προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας (βλ. και επόμενο διάγραμμα) και ενεργητική βιομηχανική πολιτική, η Ελλάδα θα συνεχίσει να αναπτύσσεται με ρυθμούς που

καθορίζονται από εξωτερικές συνθήκες, αδυνατώντας να διαμορφώσει αυτόνομη ανάπτυξη.

Διάγραμμα 4: Κατηγορίες επενδύσεων τα τελευταία 5 έτη³⁰.

Το διάγραμμα αποτυπώνει την εξέλιξη των επενδύσεων στην ελληνική οικονομία ανά κατηγορία από το 2019 έως και το α' τρίμηνο του 2024. Μέσα από την ανάλυση, αναδεικνύονται τα ακόλουθα κρίσιμα σημεία, που συνδέονται άμεσα με τις διαρθρωτικές αδυναμίες και τις προτεραιότητες του ελληνικού παραγωγικού μοντέλου:

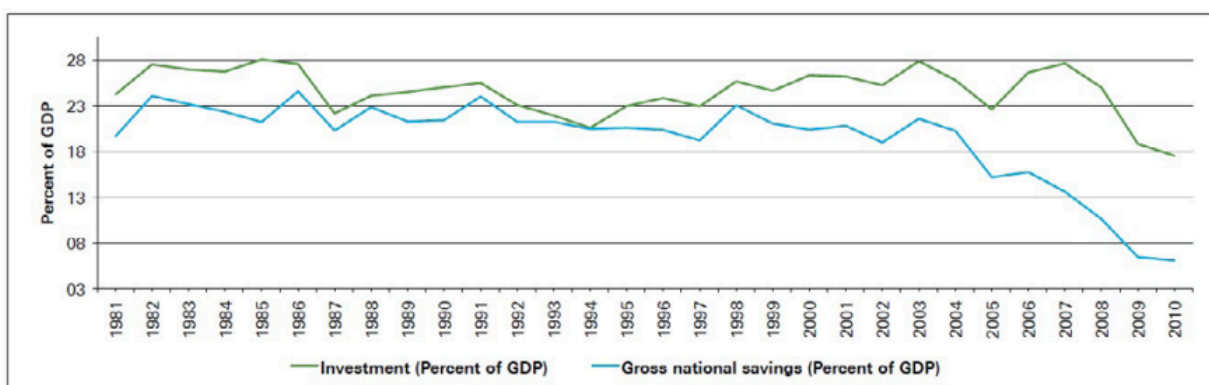
- Οι επενδύσεις στις κατασκευές διατηρούν τη μερίδα του λέοντος, ξεπερνώντας τα 6 δισ. ευρώ ανά τρίμηνο το 2023 και συνεχίζοντας την ανοδική τους πορεία και το 2024. Αυτή η υπερσυγκέντρωση επενδυτικών κεφαλαίων στον οικοδομικό τομέα συνδέεται με την υπερδιόγκωση της αγοράς ακινήτων και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων (Golden Visa, βραχυχρόνιες μισθώσεις) που κατευθύνουν το επενδυτικό ενδιαφέρον σε μη παραγωγικούς κλάδους, ενισχύοντας την κερδοσκοπία και την αύξηση των τιμών κατοικίας.
- Οι επενδύσεις σε Εξοπλισμό Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ), καθώς και σε μηχανολογικό εξοπλισμό, παραμένουν σημαντικά χαμηλότερες από τις κατασκευές, κινούμενες σε επίπεδα κάτω του 1,5 δισ. ευρώ ανά τρίμηνο. Η υστέρηση αυτή δείχνει ότι η ελληνική οικονομία υπο-επενδύει σε κρίσιμους τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως η βιομηχανία και η τεχνολογική καινοτομία, διατηρώντας τη χαμηλή τεχνολογική έντασή της και την εξάρτηση από εισαγόμενη τεχνολογία.
- Οι επενδύσεις σε λοιπούς τομείς (πλην κατασκευών), όπως ο σχηματισμός πάγιου κεφαλαίου που συνδέεται με παραγωγικές δραστηριότητες, παραμένουν καθηλωμένες σε χαμηλά επίπεδα, γεγονός που αντικατοπτρίζει τη στασιμότητα της εγχώριας παραγωγικής βάσης. Η έλλειψη σημαντικής

³⁰ https://iobe.gr/docs/research/BCS_EX_16092024_REP_GR.pdf

αύξης στις επενδύσεις που θα ενίσχυαν την εγχώρια παραγωγικότητα υπονομεύει τις δυνατότητες της χώρας να ενισχύσει τις εξαγωγές της ή να αναβαθμίσει τη θέση της.

- Το γενικό μοτίβο που προκύπτει από το διάγραμμα είναι ότι το επενδυτικό πρότυπο της Ελλάδας συνεχίζει να ευνοεί κλάδους χαμηλής παραγωγικότητας (κατασκευές, ακίνητα), ενώ παραμελεί τους τομείς που θα ενίσχυαν τη βιομηχανική παραγωγή, την τεχνολογική καινοτομία και την έρευνα και ανάπτυξη (R&D). Αυτό το μοτίβο ενισχύει το παρασιτικό/“επιτηδειακό” μοντέλο ανάπτυξης, όπου η οικονομία εξαρτάται από τον τουρισμό, την κατανάλωση και τις εισαγωγές, χωρίς να επενδύει στη μακροπρόθεσμη ενίσχυση της παραγωγικής της βάσης.

4. Από το 2003 έως το 2008, η ελληνική οικονομία παρουσιάζει διαρκώς αρνητικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο αυξήθηκε από 7% του ΑΕΠ το 2000 σε περίπου 15% το 2008³¹. Η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση μειώθηκε σημαντικά από περίπου 20% του ΑΕΠ το 2000 σε λιγότερο από 10% το 2008³², υποδεικνύοντας ότι οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις επενδυτικές ανάγκες της χώρας. Αυτό οδήγησε σε αρνητική καθαρή αποταμίευση, η οποία κατέληξε να καλύπτεται μέσω εξωτερικού δανεισμού. Επιπλέον, η καθαρή αποταμίευση (μετά δηλαδή την αφαίρεση των αποσβέσεων) είναι αρνητική από το 2000 και έπειτα (με εξαίρεση το 2001 που ήταν οριακά θετική), που σημαίνει πως η αποταμίευση δεν επαρκούσε ούτε για την ανανέωση του παγίου κεφαλαίου που μειώνεται λόγω των αποσβέσεων.

Πηγή: IMF

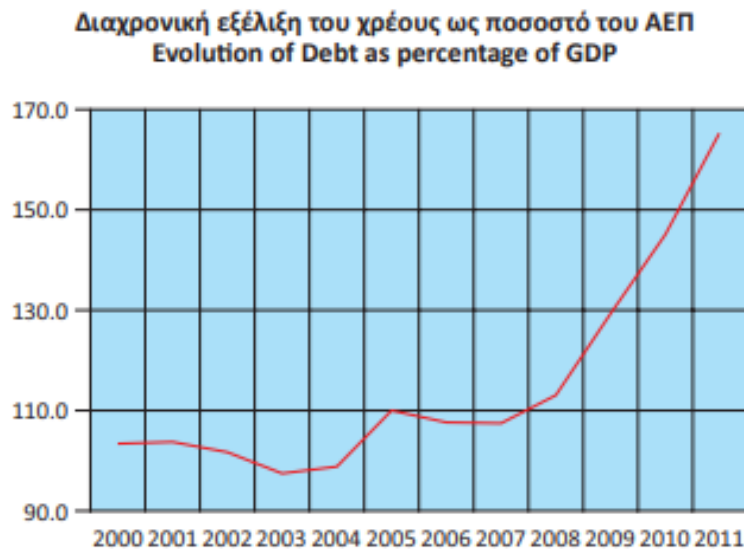
Διάγραμμα 5: Ακαθάριστη εθνική αποταμίευση και επένδυση στην ελληνική οικονομία, 1981-2010.

5. Για να συνεχιστεί η κατανάλωση και οι επενδύσεις, το κράτος και ο ιδιωτικός τομέας στράφηκαν σε εξωτερικό δανεισμό. Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε σημαντικά, φθάνοντας το 110% του ΑΕΠ το 2008, ενώ το συνολικό εξωτερικό χρέος της χώρας (δημόσιο και ιδιωτικό) ανήλθε σε περίπου 170% του ΑΕΠ το ίδιο έτος. Η αρνητική καθαρή αποταμίευση συνέβαλε στην επιδείνωση της καθαρής διεθνούς επενδυτικής θέσης, η

³¹ Τράπεζα της Ελλάδος. (2010). *Η Έκθεση του Διοικητή για το 2009*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

³² Eurostat. (2009). *Government Debt and Deficit Statistics*. Luxembourg: Eurostat.

οποία έφτασε στο -91% του ΑΕΠ το 2008³³. Η αυξανόμενη εξάρτηση από δάνεια, συνδυασμένη με το υψηλό χρέος, κατέστησε την ελληνική οικονομία ευάλωτη, συμβάλλοντας καθοριστικά στην κρίση χρέους όπως εκδηλώθηκε το 2009-2010.

Διάγραμμα 6: Διαχρονική εξέλιξη του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ.

6. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat³⁴, το ελληνικό δημόσιο χρέος το 2023 ανήλθε στα 369 δισεκατομμύρια ευρώ, *αντιπροσωπεύοντας το 163% του ΑΕΠ*, κατατάσσοντας την Ελλάδα στη δεύτερη υψηλότερη θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μετά την Ιταλία. Παρά τη μικρή αποκλιμάκωση σε σχέση με προηγούμενα έτη, το ελληνικό χρέος παραμένει ιδιαίτερα υψηλό, αντανakλώντας τις μακροχρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, τις συνέπειες της πολυετούς λιτότητας και των μνημονιακών προγραμμάτων, καθώς και τον συνεχιζόμενο δημοσιονομικό εκτροχιασμό.
7. Το ελληνικό δημόσιο χρέος το 2024 υποχώρησε στα 365 δισ. ευρώ ή 154% του ΑΕΠ, καταγράφοντας μείωση εννέα ποσοστιαίων μονάδων σε σχέση με το 2023, ενώ η χώρα έχει σημειώσει συνολική μείωση χρέους κατά 56 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ από το 2020. Η Ελλάδα παρουσιάζεται να έχει χαμηλές δανειακές ανάγκες για το 2025, με τον ΟΔΔΗΧ να σχεδιάζει να αντλήσει 8 δισ. ευρώ από τις αγορές, ενώ ταυτόχρονα ισχυρίζεται πως διατηρεί υψηλά ταμειακά διαθέσιμα (32,5 δισ. ευρώ στο τέλος του 2024). Η επίδοση αυτή συνδέεται με την αυξημένη δημοσιονομική λιτότητα, καθώς η Ελλάδα εμφανίζει από τα υψηλότερα πρωτογενή πλεονάσματα στην ΕΕ και τη μεγαλύτερη συγκράτηση κρατικών δαπανών την τελευταία τριετία. Παράλληλα, η χώρα διατείνεται πως έχει χαμηλότερο κόστος εξυπηρέτησης του χρέους σε σχέση με άλλες χώρες της ευρωζώνης, ενώ η μέση διάρκεια αποπληρωμής φτάνει τα 19 χρόνια, διπλάσια ή τριπλάσια σε σχέση με χώρες όπως η Ιταλία ή η Ισπανία. Η διάρκεια αυτή, παρότι αντανakλά την πρόσδεση της ελληνικής οικονομίας στη λιτότητα για τα -πολλά- επόμενα χρόνια, από την κυβέρνηση μεταφράζεται ως επιτυχημένος δείκτης, αφού “[...]”

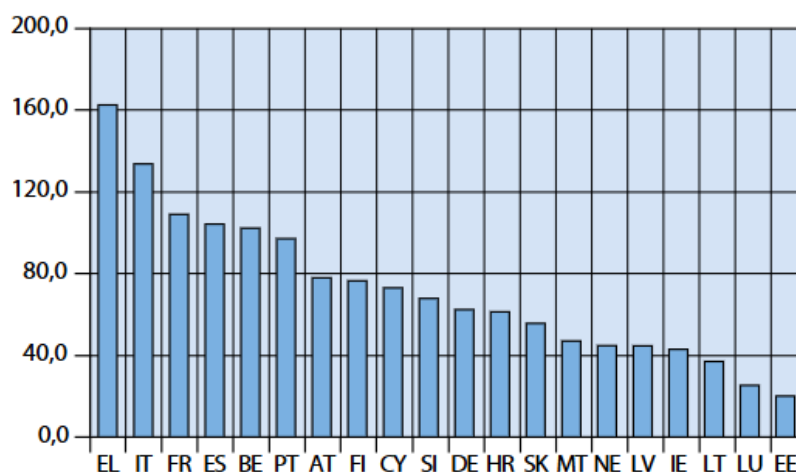
³³ OECD. (2010). *Economic Surveys: Greece 2009*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

³⁴ Eurostat: 369 δισ. το ελληνικό χρέος – Στο 163% του ΑΕΠ: <https://www.news247.gr/oikonomia/eurostat-369-dis-to-elliniko-xreos-sto-163/>

εξασφαλίζει σταθερή και ομαλή ροή αποπληρωμών ακόμη και σε σενάρια χαμηλής ανάπτυξης³⁵.

8. Η υποχρέωση για υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα θεσμοθετήθηκε στο πλαίσιο της Συμφωνίας του Eurogroup τον Ιούνιο του 2018³⁶, λίγο πριν την ολοκλήρωση του τρίτου προγράμματος προσαρμογής. Σύμφωνα με αυτή, η Ελλάδα δεσμεύτηκε για πρωτογενή πλεονάσματα 3,5% του ΑΕΠ έως το 2022 και στη συνέχεια για μέσο όρο 2,2% του ΑΕΠ μέχρι το 2060 (Eurogroup, 2018). Η δέσμευση για συνεχή παραγωγή υπερπλεονασμάτων λειτουργεί αποτρεπτικά για την άσκηση οποιασδήποτε ουσιαστικής κοινωνικής πολιτικής ή πολιτικής αναδιανομής. Ο βασικός λόγος είναι ότι τα υπερπλεονάσματα επιτυγχάνονται μέσω: (α) περικοπών κοινωνικών δαπανών (π.χ. υγεία, παιδεία, κοινωνική προστασία), (β) αυξημένων φορολογικών βαρών, ειδικά στα μεσαία και κατώτερα εισοδηματικά στρώματα, (γ) αναστολής επενδύσεων σε δημόσια αγαθά και κοινωνικές υποδομές.

Χώρες ευρωζώνης: Ακαθάριστο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, 2023

Διάγραμμα 7: Ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωζώνης, 2023³⁷.

9. Από το 2024, η ΕΕ προχώρησε στην αναθεώρηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), εισάγοντας ένα νέο πλαίσιο δημοσιονομικής πειθαρχίας που αντανάκλα τις εμπειρίες της πανδημίας και της ενεργειακής κρίσης, αλλά και την πίεση για “διασφάλιση της βιωσιμότητας” των δημοσίων οικονομικών των κρατών-μελών³⁸. Ένα από τα βασικά στοιχεία αυτής της αναμόρφωσης είναι η εισαγωγή του λεγόμενου «φρένου» χρέους (debt brake), δηλαδή ενός μηχανισμού που θέτει όρια στις αυξήσεις

³⁵ Πτώση δέκα μονάδων ΑΕΠ για το ελληνικό χρέος το 2024:

<https://www.agronews.gr/oikonomia-kai-politiki/218885/ptwsi-deka-monadwn/>

³⁶ Eurogroup statement on Greece of 22 June 2018:

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/22/eurogroup-statement-on-greece-22-june-2018/>

³⁷ Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Η Ελλάς με Αριθμούς (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2024)*:

<https://www.statistics.gr/greece-in-figures>

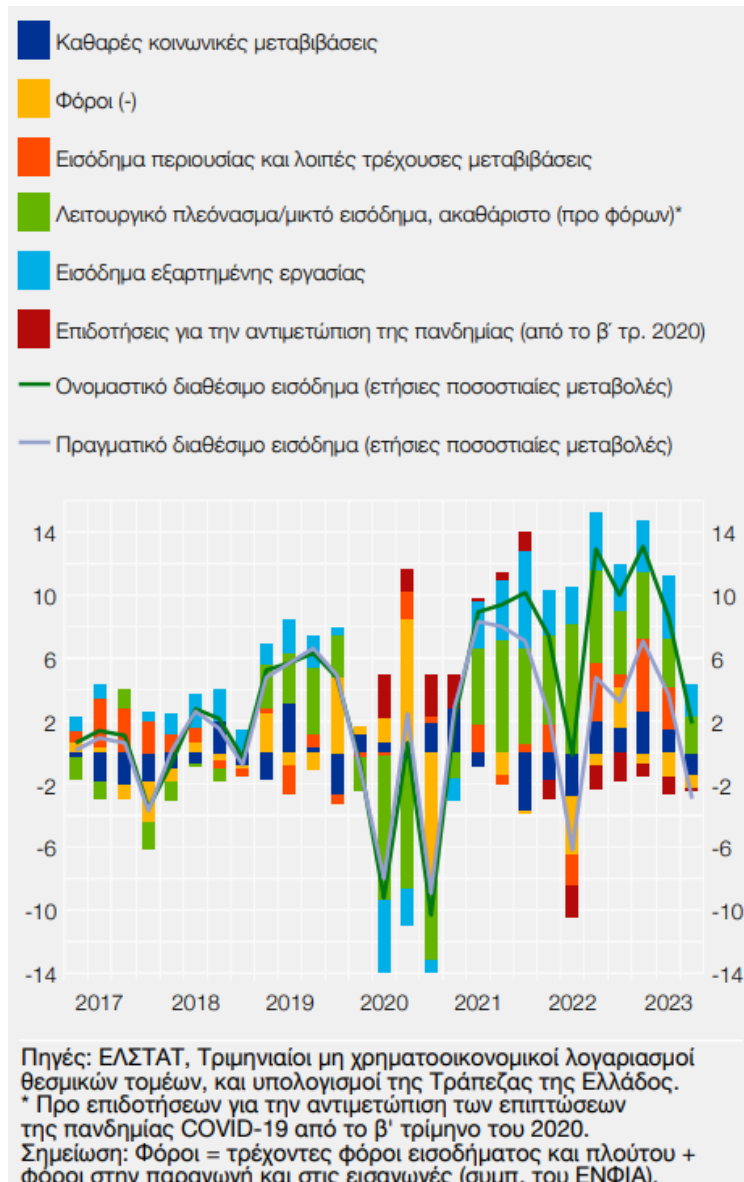
³⁸ *New economic governance framework*:

https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/eu-assessment-and-monitoring-national-economic-policies/evolution-eu-economic-governance/new-economic-governance-framework_en

των κρατικών δαπανών, εφόσον αυτές συνδέονται με αυξημένα ελλείμματα και χρέος³⁹. Βασικοί άξονες του νέου πλαισίου: (α) οι κρατικές δαπάνες μπορούν να αυξάνονται μόνο εντός προκαθορισμένων ορίων που συμφωνούνται μεταξύ του κράτους-μέλους και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, (β) η ονομαστική αύξηση των δαπανών δεν επιτρέπεται να ξεπερνά συγκεκριμένο ποσοστό, ακόμα κι αν τα δημόσια έσοδα αυξάνονται, (γ) εισάγεται η αποσύνδεση εσόδων-εξόδων, δηλαδή οι αυξήσεις στα έσοδα δεν οδηγούν αυτόματα σε αύξηση των δαπανών, (δ) υπέρβαση εσόδων πέρα από τους στόχους δεν μπορεί να αξιοποιηθεί για κοινωνική ή αναπτυξιακή πολιτική, αλλά διοχετεύεται υποχρεωτικά στην εξυπηρέτηση του χρέους. Εξαιρέση αποτελούν μόνο οι πολεμικές δαπάνες, λόγω των γεωπολιτικών εξελίξεων και της επιδίωξης της στρατηγικής αυτονομίας της ΕΕ.

10. Το πρωτογενές εισόδημα αφορά το σύνολο του εισοδήματος της οικονομίας πριν από φόρους, εισφορές και επιδοτήσεις. Περιλαμβάνει: (α) αμοιβές εργασίας (μισθοί και ημερομίσθια), (β) εισοδήματα αυτοαπασχολούμενων και επιχειρηματιών, (γ) εισοδήματα από κεφάλαιο και πλούτο, όπως τόκοι, μερίσματα και ενοίκια. Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις για το 2024, το πρωτογενές εισόδημα στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά ~4,5%. Ωστόσο, η κατανομή αυτής της αύξησης είναι εξαιρετικά άνιση: (α) η συμμετοχή των μισθών στην αύξηση του πρωτογενούς εισοδήματος περιορίστηκε μόλις στο ~1%, παρά τη μικρή αύξηση της απασχόλησης, (β) τα εισοδήματα αυτοαπασχολούμενων και επιχειρηματιών αυξήθηκαν κατά ~2%, (γ) η υπόλοιπη αύξηση προήλθε από τα εισοδήματα διακράτησης πλούτου και τις αποδόσεις χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, που επωφελήθηκαν από την άνοδο των αγορών και τις αυξημένες αποδόσεις κεφαλαίων. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, οι γαλάζιες μπάρες (εισόδημα εξαρτημένης εργασίας) παραμένουν σχετικά σταθερές και συνεισφέρουν πολύ λιγότερο στην αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος, σε σχέση με τα αθροίσματα επιμέρους άλλων κατηγοριών, όπως: (α) το λειτουργικό πλεόνασμα/μικτό εισόδημα (πράσινες μπάρες), που αφορά κυρίως κέρδη επιχειρήσεων, (β) τα εισοδήματα από περιουσία και λοιπές μεταβιβάσεις (πορτοκαλί μπάρες), που περιλαμβάνουν ενοίκια, τόκους και μερίσματα. Αυτό επιβεβαιώνει ότι η ανάπτυξη μετά το 2021 τροφοδοτείται κυρίως από τα κέρδη του κεφαλαίου και λιγότερο από τις μισθολογικές αυξήσεις.

³⁹ Βλ. και την ανάλυση για το “φρένο χρέους” στη Γερμανία: *Chartbook 357 Legitimate maneuver or end run around democracy? Why the CDU-SPD plan to lift the German debt brake is not a done deal*. Adam Tooze: <https://adamtooze.substack.com/p/chartbook-357-legitimate-maneuver>

Διάγραμμα 8: Συμβολές στη μεταβολή του διαθέσιμου εισοδήματος (α' τρίμηνο 2017 - γ' τρίμηνο 2023)⁴⁰.

6. Διερεύνηση μιας αριστερής εναλλακτικής κατεύθυνσης του παραγωγικού υποδείγματος στα πλαίσια ενός μεταβατικού προγράμματος

Στην παρούσα ενότητα, αναφερόμενοι στις ιδρυτικές θέσεις της Αναμέτρησης⁴¹ αλλά και σε επιπλέον βιβλιογραφία, θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε σχεδιαγραμματικά σκέψεις πάνω στους άξονες ενός σύγχρονου μεταβατικού προγράμματος που αφορούν το κομμάτι της παραγωγικής ανασυγκρότησης, αναλογιζόμενοι -ωστόσο- πως όσο και αν αυτό είναι αναγκαία συνθήκη επαναστατικής ρήξης, στην παρούσα συγκυρία η πληθυντική αριστερά και τα πολιτικά υποκείμενα που την εκπροσωπούν φαίνεται να αναζητούν απαντήσεις σχετικά με το αν διαθέτουν την ικανότητα και τα μέσα να ανταποκριθούν.

⁴⁰ Έκθεση του διοικητή ΤτΕ για το 2023:

<https://www.bankofgreece.gr/ekdoseis-ereyna/ekdoseis/ekthesh-dioikhth>

⁴¹ Θέσεις Ιδρυτικής Συνδιάσκεψης – Μάρτης 2022:

<https://anametrisi.gr/theseis-idrytikis-syndiaskepsis-martis-2022/>

Για την ενεργειακή αυτάρκεια και την ανασυγκρότηση της εγχώριας παραγωγής:

Η ενεργειακή αυτάρκεια και η ενίσχυση της παραγωγής εγχώριων αγαθών αποτελούν δύο αλληλένδετους στρατηγικούς στόχους για την κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική ανασύνταξη της χώρας. Δεν μπορούν να ειδωθούν ξεκομμένα, καθώς η παραγωγική ανασυγκρότηση για να είναι βιώσιμη και κυρίαρχη, απαιτεί ενεργειακή ανεξαρτησία, ενώ η ενεργειακή αυτάρκεια προϋποθέτει εθνικό σχεδιασμό που στηρίζεται στις εγχώριες παραγωγικές δυνάμεις και ανάγκες.

Ενεργειακή αυτάρκεια ως θεμέλιο της παραγωγικής ανασυγκρότησης:

Η τρέχουσα εικόνα της αγοράς ενέργειας στην ΕΕ αναδεικνύεται γλαφυρά από σχετική μελέτη του ινστιτούτου Rosa Luxemburg⁴². Η αυξανόμενη εξάρτηση της Ευρώπης από το φυσικό αέριο είναι ένα από τα κεντρικά ζητήματα που αναδεικνύονται στη μελέτη. Η ΕΕ βασίστηκε ολοένα και περισσότερο σε εισαγωγές αερίου, τόσο μέσω αγωγών όσο και με τη μορφή υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG), για να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες. Η ανάγκη αυτή εντάθηκε καθώς η μετάβαση προς τις ΑΠΕ δημιούργησε μεγαλύτερη ζήτηση για ευέλικτες μονάδες ηλεκτροπαραγωγής που μπορούν να αντισταθμίσουν τη διαλείπουσα παραγωγή από τον ήλιο και τον άνεμο. Έτσι, το φυσικό αέριο ενσωματώθηκε ως κρίσιμο καύσιμο-γέφυρα στη στρατηγική της ΕΕ για τη μετάβαση σε καθαρότερη ενέργεια, παρά τις προειδοποιήσεις ότι αυτό θα οδηγούσε σε αυξημένη γεωπολιτική και οικονομική ευαλωτότητα. Η σταδιακή απομάκρυνση από τον λιγνίτη και η στροφή στις ΑΠΕ συνέπεσε με την αυξανόμενη χρήση φυσικού αερίου, ιδίως μέσω μονάδων συνδυασμένου κύκλου. Μεταξύ 1996 και 2014, η ηλεκτροπαραγωγή από φυσικό αέριο αυξήθηκε κατά 72%, ενώ η εγκατεστημένη ισχύς τέτοιων μονάδων σχεδόν διπλασιάστηκε. Η εξάρτηση της ΕΕ από το αέριο επιταχύνθηκε μετά το 2014, με τη χρήση του στην ηλεκτροπαραγωγή να αυξάνεται κατά 40% έως το 2019. Παράλληλα, οι εισαγωγές LNG κέρδισαν έδαφος, καλύπτοντας το 25% των συνολικών εισαγωγών και το 22% της κατανάλωσης αερίου. Εντυπωσιακό είναι πως, παρά τη σύγκρουση με τη Ρωσία, οι εισαγωγές ρωσικού LNG αυξήθηκαν το 2023, ακόμα και όταν οι ροές μέσω αγωγών μειώθηκαν δραματικά.

Η έντονη μεταβλητότητα των τιμών αερίου τα τελευταία χρόνια αποκάλυψε τα δομικά προβλήματα του ενεργειακού συστήματος της ΕΕ. Οι τιμές του φυσικού αερίου υποχώρησαν σημαντικά το 2019 λόγω της παγκόσμιας υπερπροσφοράς, προκαλώντας αντίστοιχες μειώσεις στις τιμές ηλεκτρικής ενέργειας - σε ορισμένες χώρες έως και 70%. Ωστόσο, οι τάσεις αυτές αντιστράφηκαν βίαια το 2021-2022 λόγω των επιπτώσεων της πανδημίας και της απόφασης της Ρωσίας να περιορίσει τις προμήθειες προς την Ευρώπη. Η εκτίναξη των τιμών του αερίου οδήγησε σε αλυσιδωτές αυξήσεις στο κόστος ηλεκτρικής ενέργειας, επιβαρύνοντας νοικοκυριά και επιχειρήσεις. Το σύστημα οριακής τιμολόγησης της ΕΕ, που ορίζει την τιμή χονδρικής με βάση την ακριβότερη μονάδα που απαιτείται για την κάλυψη της ζήτησης -συνήθως μονάδες φυσικού αερίου- έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εκτίναξη των τιμών. Ακόμη και οι παραγωγοί που χρησιμοποιούν φθηνότερες τεχνολογίες, όπως ΑΠΕ και πυρηνική ενέργεια, αποκόμισαν υπερκέρδη λόγω αυτού του μηχανισμού. Η κοινωνική δυσαρέσκεια που προκλήθηκε από αυτά τα υπερκέρδη και τις αυξήσεις των λογαριασμών ενέργειας οδήγησε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ανακοινώσει την πρόθεσή της να αναθεωρήσει το σχεδιασμό της αγοράς ηλεκτρισμού. Παρότι η πρόεδρος της Επιτροπής (φον ντερ Λάιεν) τόνισε την ανάγκη αποσύνδεσης της τιμής ηλεκτρικής ενέργειας από την τιμή του αερίου, οι προτάσεις για ουσιαστική μεταρρύθμιση αντιμετωπίζουν ισχυρές αντιστάσεις από την αγορά και τα κράτη-μέλη. Η κρίση του φυσικού αερίου κατέστησε ξεκάθαρο ότι η διατήρηση της εξάρτησης της ΕΕ από τις αγορές ορυκτών καυσίμων και τους

⁴² *Mapping a Public Pathway for Europe's Energy Transition:* <https://www.rosalux.de/en/news/id/52676>

γεωπολιτικούς προμηθευτές δεν είναι βιώσιμη στρατηγική, ωστόσο η μετάβαση σε ένα διαφορετικό, δημόσια ελεγχόμενο και κοινωνικά δίκαιο ενεργειακό μοντέλο δε μοιάζει πιθανό ενδεχόμενο (το αντίθετο θα έλεγε κανείς).

Η Ελλάδα, μέσα από δεκαετίες ενσωμάτωσης στην ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας και στο καθεστώς ιδιωτικοποιήσεων, έχει μετατραπεί σε χώρα υψηλής ενεργειακής εξάρτησης. Η αποσύνδεση από το καθεστώς αυτό δεν είναι μόνο ζήτημα ενεργειακής πολιτικής αλλά προϋπόθεση για κάθε προσπάθεια παραγωγικής ανασυγκρότησης που δεν θα εξαρτάται από τις διαθέσεις των πολυεθνικών ενεργειακών κολοσσών και των ευρωπαϊκών κέντρων λήψης αποφάσεων. Η μετάβαση στην ενεργειακή αυτάρκεια πρέπει να στηριχθεί στη δημιουργία ενός ενιαίου δημόσιου φορέα ενέργειας, ο οποίος θα αναλάβει τον πανεθνικό ενεργειακό σχεδιασμό, συνδέοντας την παραγωγή και διανομή ενέργειας με τις ανάγκες της κοινωνίας και της εγχώριας παραγωγής. Η μετάβαση στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας δεν μπορεί να παραδοθεί στους ιδιώτες επενδυτές που τις αντιλαμβάνονται ως πεδίο εξασφάλισης κερδοφορίας μέσα από επιδοτήσεις και ακριβή ενέργεια για τον λαό. Αντίθετα, το κράτος, οι τοπικές κοινωνίες και οι συνεταιρισμοί παραγωγών πρέπει να σχεδιάσουν και να ελέγχουν τη μετάβαση αυτή, διασφαλίζοντας την ενεργειακή δημοκρατία. Οι ΑΠΕ πρέπει να εγκατασταθούν με κριτήριο τη χωροταξική δικαιοσύνη, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών. Παράλληλα, η ενεργειακή μετάβαση πρέπει να συνοδεύεται από ένα σχέδιο εξοικονόμησης και ορθολογικής χρήσης της ενέργειας⁴³. Η αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος, η ανάπτυξη τοπικών ενεργειακών κοινοτήτων, η προώθηση της αυτο-παραγωγής και της αποθήκευσης ενέργειας είναι κρίσιμες παρεμβάσεις. Η προτεραιοποίηση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς και του ποδηλάτου, σε συνδυασμό με τη δραστική μείωση των ενεργοβόρων πρακτικών που επιβάλλει η λογική της καπιταλιστικής υπερκατανάλωσης, είναι επίσης απαραίτητα βήματα. Η ενεργειακή αυτάρκεια συνδέεται άμεσα και με την προστασία στρατηγικών πόρων, όπως το νερό, τα δάση και ο ορυκτός πλούτος, που πρέπει να τεθούν εκτός λογικής εμπορευματοποίησης.

Ο ρόλος των υδροηλεκτρικών έργων στην ενεργειακή αυτάρκεια:

Τα υδροηλεκτρικά έργα (ΥΗΕ) έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην ενεργειακή ανάπτυξη της Ελλάδας από τη δεκαετία του 1950, ενώ είχε τονιστεί και ο ρόλος τους σε ένα νέο πρότυπο παραγωγής από το Δ. Μπάτση ήδη από τη δεκαετία του '40⁴⁴. Με την ίδρυση της ΔΕΗ το 1950 τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη ενός εθνικού συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας, με έμφαση στην παραγωγή φθηνής ηλεκτρικής ενέργειας για την υποστήριξη της αστικής ανάπτυξης και της εκβιομηχάνισης της χώρας. Σήμερα, η Ελλάδα διαθέτει σημαντικό υδροηλεκτρικό δυναμικό, με μεγάλα έργα όπως τα φράγματα των Κρεμαστών, του Καστρακίου και του Πολυφύτου, που συμβάλλουν στην ενεργειακή της επάρκεια (βλ. παρακάτω εικόνα).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι περίπου το 65% του υδάτινου δυναμικού της χώρας παραμένει αναξιοποίητο, η ανάπτυξη νέων ΥΗΕ έχει επιβραδυνθεί τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με τον τ. Επίκουρο Καθηγητή του ΕΜΠ, Ιωάννη Στεφανάκο⁴⁵, με επένδυση περίπου 6 δισεκατομμυρίων

⁴³ «Δεν θα περιμένουμε από τον ουρανό την καύσιμη ύλη, γι' αυτό πρέπει να δράσουμε! Πρέπει να εξοικονομήσουμε ενέργεια». Φιντέλ Κάστρο: [Ενεργειακή επανάσταση στην Κούβα](#)

⁴⁴ «Η βαρεία βιομηχανία στην Ελλάδα», εκδόσεις «Τα νέα βιβλία Α.Ε.», εκδοτικός οίκος του ΚΚΕ, που διαχειριζόταν ο Γιώργος Ζιούτος, Αθήνα, Μάιος 1947, το οποίο ασχολείται με την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, το οικονομικό σχέδιο για την εκβιομηχάνιση και τη βιωσιμότητα.

⁴⁵ Τα υδροηλεκτρικά έργα στην Ελλάδα – Μια διαδρομή από το 1950 μέχρι σήμερα: <https://rawmathub.gr/synentefkseis-kai-arthra-gia-protos-yles/arthra-gia-protos-yles/ta-ydroilektrika-er-ga-stin-ellada-mia-diadromi-apo-to-1950-mexri-simera>

ευρώ, θα μπορούσαν να κατασκευαστούν 25 νέα υδροηλεκτρικά έργα⁴⁶, ενισχύοντας την ενεργειακή και διατροφική αυτάρκεια της χώρας, μειώνοντας την εξάρτηση από εισαγόμενες πηγές ενέργειας και ενισχύοντας την οικονομική της αυτονομία. Τα έργα αυτά μπορούν να είναι πολλαπλού σκοπού, οπότε να συνδυάζουν την άρδευση και κατά το δυνατόν την αντιπλημμυρική προστασία, με στόχο την μέγιστη αξιοποίηση υπαρχουσών υποδομών και την επιμήκυνση της διάρκειας ζωής των υπαρχόντων μεγάλων ταμιευτήρων.

Μεγάλα υδροηλεκτρικά έργα

- ΑΓΡΑΣ (1954, 50 MW)
- ΛΑΔΩΝΑΣ (1955, 70 MW)
- ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ (1960, 130 MW)
- ΚΡΕΜΑΣΤΑ (1966, 437 MW)
- ΚΑΣΤΡΑΚΙ (1969, 320 MW)
- ΕΔΕΣΣΑΙΟΣ (1969, 19 MW)
- ΠΟΛΥΦΥΤΟ (1974, 375 MW)
- ΠΟΥΡΝΑΡΙ (1981, 300 MW)
- ΑΣΩΜΑΤΑ (1985, 110 MW)
- ΣΦΗΚΙΑ (1985, 315 MW)
- ΣΤΡΑΤΟΣ Ι (1989, 156 MW)
- ΠΗΓΕΣ ΑΛΟΥ (1990, 210 MW)
- ΘΗΣΑΥΡΟΣ (1997, 348 MW)
- ΠΟΥΡΝΑΡΙ ΙΙ (1999, 32 MW)
- ΠΛΑΤΑΝΟΒΡΥΣΗ (1999, 116 MW)
- ΙΛΑΡΙΩΝΑΣ (2013, 157 MW)

Συνολική ισχύς: 3171 MW
(+250 MW από μικρά ΥΗΕ)

Θεωρητικό υδροδυναμικό: 80 TWh
Εκμεταλλεύσιμο: 15-20 TWh

Διάγραμμα 9: Υδροηλεκτρικά έργα στην Ελλάδα⁴⁷.

Παραγωγική ανασυγκρότηση στη βάση της εγχώριας παραγωγής:

Η εγχώρια παραγωγή έχει συρρικνωθεί λόγω όλων των προαναφερθέντων στρατηγικών επιλογών της ελληνικής αστικής τάξης. Το μεταβατικό πρόγραμμα πρέπει να αντιστρέψει αυτή την τάση, θέτοντας ως προτεραιότητα την αναγέννηση της εγχώριας παραγωγής, ειδικά στους τομείς της πρωτογενούς παραγωγής, της μεταποίησης και της βιομηχανίας. Στην καρδιά αυτού του σχεδίου βρίσκεται η στήριξη των εγχώριων παραγωγών - αγροτών, κτηνοτρόφων, μεταποιητών, μικρών και μεσαίων βιοτεχνών - μέσα από ένα ολοκληρωμένο πλέγμα μέτρων που διασφαλίζει φθηνή και σταθερή ενέργεια, πρόσβαση σε οικονομικά προσιτές πρώτες ύλες, προστασία από αθέμιτο ανταγωνισμό και υπερφορολόγηση, καθώς και χρηματοδότηση και δημόσιες υποδομές υποστήριξης της παραγωγής και της διανομής. Ωστόσο, η στρατηγική μετασχηματισμού δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατη. Ανάλογα με τον τομέα, απαιτούνται διαφορετικές προσεγγίσεις: η στήριξη των μικρών και μεσαίων βιοτεχνών είναι απαραίτητη σε κλάδους όπου η αποκεντρωμένη παραγωγή διατηρεί την ευελιξία και την τοπική αυτάρκεια, ενώ παράλληλα, σε κρίσιμους τομείς όπως η βαριά βιομηχανία, η αγροτική μεταποίηση και η

⁴⁶ Στεφανάκος: Με 6 δις ευρώ κατασκευάζονται 25 υδροηλεκτρικά για την ενεργειακή και διατροφική αυτάρκεια της χώρας: <https://www.thessaliatv.gr/news/126120/stefanakos-me-6-dis-euro-kataskeuazontai-25-udroilektrika-gi-a-tin-energeiaki-kai-diatrofiki-autarkeia-tis-xoras/>

⁴⁷ Ν. Μαμάσης, και Α. Ευστρατιάδης, Σημειώσεις μαθήματος "Εισαγωγή στην Ενεργειακή Τεχνολογία", 286 pages, Τομέας Υδατικών Πόρων και Περιβάλλοντος – Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Νοέμβριος 2023.

ενεργειακή παραγωγή, η ανάπτυξη εθνικοποιημένων εργοστασίων υπό εργατικό έλεγχο μπορεί να διασφαλίσει οικονομίες κλίμακας.

Η στρατηγική αυτή απαιτεί τη δημιουργία εθνικών δικτύων παραγωγής και διανομής αγαθών, που θα λειτουργούν με βάση τον δημόσιο σχεδιασμό και τον κοινωνικό έλεγχο. Στόχος είναι η αναγέννηση της αγροτικής παραγωγής με έμφαση στη διατροφική επάρκεια και την κάλυψη των διατροφικών αναγκών του πληθυσμού, με εγχώρια παραγόμενα τρόφιμα υψηλής ποιότητας⁴⁸. Παράλληλα, απαιτείται η ανασυγκρότηση στρατηγικών βιομηχανικών κλάδων, όπως η παραγωγή φαρμάκων, λιπασμάτων, εργαλείων και μηχανημάτων (και συγκεκριμένα μέσω παραγωγής ως πολύ κρίσιμο κρίκο αυτής της αλυσίδας), με βάση τις ανάγκες της αγροτικής και βιομηχανικής παραγωγής και όχι τις απαιτήσεις της ευρύτερης αγοράς. Ο δημόσιος τομέας πρέπει να διαδραματίσει ενεργό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, είτε αναλαμβάνοντας απευθείας την παραγωγή στρατηγικών αγαθών, είτε στηρίζοντας παραγωγικούς συνεταιρισμούς και δημοτικές/κοινοτικές επιχειρήσεις σε μια τάση αποκέντρωσης-περιφερειακής ανάπτυξης.

Η μεταλλουργία ως κρίσιμη παράμετρος της παραγωγικής ανασυγκρότησης και η ανάγκη να αναμετρηθούμε με τη δύσκολη (εθνικά και διεθνικά) εξίσωση των εξορύξεων:

Με τον όρο μεταλλουργία περιγράφεται ένα σύνολο επιστημονικών και τεχνικών διαδικασιών που αφορούν: (α) από την εξόρυξη και παραγωγή μετάλλων από μεταλλεύματα, (β) μέχρι τη μεταποίηση και τη διαμόρφωση τελικών προϊόντων για βιομηχανική, κατασκευαστική ή άλλη χρήση. Η μεταλλουργία αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές βιομηχανικές δραστηριότητες και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σε κάθε διαδικασία εκβιομηχάνισης. Ειδικότερα, αποτελεί ίσως την κρίσιμότερη μεταβλητή στην παραγωγή βιομηχανικών αγαθών βαρέως τύπου (μηχανολογία, κατασκευές, προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, κλπ). Η Ελλάδα διαθέτει πλούσιο υπέδαφος, με αποθέματα ορυκτών όπως βωξίτη, νικέλιο, αλουμίνιο, μαγγάνιο, κ.λπ., γεγονός που καθιστά τη μεταλλουργία έναν κρίσιμο τομέα και μια πραγματική δυνατότητα. Ιδιαίτερα η παραγωγή αλουμινίου και νικελίου έχει ενισχύσει διαχρονικά την εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας, με την ελληνική βιομηχανία αλουμινίου μάλιστα να αποτελεί τη μεγαλύτερη στην Ευρώπη. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως ο κλάδος των βασικών μετάλλων συνεισφέρει πάνω από 0,5% του ΑΕΠ της χώρας, ενώ η συνολική μεταλλουργία αλουμινίου και χαλκού παράγει Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) άνω των 687 εκατ. ευρώ, δηλαδή το ~6% της συνολικής ΑΠΑ της ελληνικής βιομηχανίας. Τα βασικά μέταλλα αποτελούν ~20% των εξαγωγών της ελληνικής μεταποίησης (εξαιρουμένων των πετρελαιοειδών). Ειδικά το αλουμίνιο και ο χαλκός καλύπτουν περί το 10% των εξαγωγών αγαθών (χωρίς τα πετρελαιοειδή) και κοντά στο 7% συνολικά, συμπεριλαμβανομένων των πετρελαιοειδών. Σε ότι αφορά την απασχόληση, ειδικά ο κλάδος του αλουμινίου κατέχει στρατηγική συμβολή καθώς απασχολεί άμεσα κοντά στους 17.000 εργαζομένους και συνολικά περιλαμβάνει περίπου 80.000 θέσεις εργασίας σε όλο το σύστημα δραστηριοτήτων του. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο πως οι επενδύσεις σε αλουμίνιο και χαλκό υπερβαίνουν το 21% της ΑΠΑ, ενώ οι παραγωγικές επενδύσεις φτάνουν στο ~18%, πολύ πάνω από τον μέσο όρο της υπόλοιπης ελληνικής βιομηχανίας (~14% και ~10% αντίστοιχα)⁴⁹. Καταδεικνύεται, επομένως, πως ο τομέας της μεταλλουργίας αποτελεί κομβικό σημείο οποιοδήποτε σχεδιασμού ενός νέου παραγωγικού μοντέλου, πόσο μάλλον ενός αριστερού μεταβατικού προγράμματος.

⁴⁸ Χρήσιμη πηγή στατιστικών στοιχείων: *Η συνεισφορά των εισροών στην αγροτική παραγωγή και το μέλλον του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα*, IOBE, 2020:

https://iobe.gr/docs/research/res_05_f_21102020_rep_gr.pdf

⁴⁹ *Η δυναμική της ελληνικής μεταλλουργίας*:

<https://www.kathimerini.gr/economy/561496171/i-dynamiki-tis-ellinikis-metallourgias/>

Είναι προφανές πως σε αυτό το σημείο απαιτείται να διεξαχθεί με αναβαθμισμένο τρόπο η συζήτηση γύρω από τις εξορύξεις, λαμβάνοντας υπόψη και όλες τις υπόλοιπες πολύ κρίσιμες παραμέτρους, πέραν της οικονομικής. Τις επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, τις τοπικές κοινωνίες και τον ιδιαίτερο αντίκτυπο που μπορεί να έχει για αυτές μια τέτοιου μεγέθους βιομηχανική δραστηριότητα (π.χ. Χαλκιδική - Μεταλλεία χρυσού, Φθιώτιδα - ΛΑΡΚΟ, Μαντούδι - ΤΕΡΝΑ Λευκόλιθοι, κλπ.) καθώς και, φυσικά, τις γεωπολιτικές ισορροπίες και το ενδεχόμενο πολεμικών κινδύνων στο βωμό αξιοποίησης πλουτοπαραγωγικών πηγών. Εν κατακλείδι για το συγκεκριμένο, θεωρούμε τα εξής δύο σημεία ιδιαίτερας κρίσιμα:

1. Η μετάβαση σε ένα οικολογικά βιώσιμο παραγωγικό μοντέλο για τη μεταλλουργία προϋποθέτει *ριζική αλλαγή στις προτεραιότητες της παραγωγής*. Η υιοθέτηση της κυκλικής οικονομίας, η προτεραιότητα στη δευτερογενή παραγωγή μέσω ανακύκλωσης και η δραστική μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος αποτελούν βασικές συνιστώσες οποιουδήποτε σχεδίου αμφισβήτησης της τρέχουσας προτεραιοποίησης στόχων στην εγχώρια μεταλλουργία, με ορίζοντα τον παραγωγικό μετασχηματισμό.
2. Επιπλέον, *εξειδικεύοντας το ζήτημα γύρω από το διεθνές πλαίσιο*: η παραγωγική αυτάρκεια σε στρατηγικούς τομείς όπως η μεταλλουργία είναι αναγκαία, ακριβώς γιατί το παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο και οι ιμπεριαλιστικοί μηχανισμοί (ΕΕ, ΠΟΕ κλπ.) μπορούν να επιβάλουν οικονομικό στραγγαλισμό σε κάθε προσπάθεια ανεξάρτητης πολιτικής. Το παράδειγμα της Κούβας (όπως τονίζεται και στις ιδρυτικές θέσεις της Αναμέτρησης) δείχνει ότι η αποσύνδεση από τις διεθνείς αγορές χωρίς ένα ισχυρό, λαϊκά ελεγχόμενο παραγωγικό υπόβαθρο μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικές κρίσεις. Επομένως, η ανασυγκρότηση του μεταλλουργικού κλάδου πρέπει να συνδυάζει την κρατική παρέμβαση με την ανάπτυξη συνεταιριστικών και αυτοδιαχειριζόμενων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων, ώστε να μην εξαρτάται πλήρως ούτε από το κράτος ούτε από το ιδιωτικό κεφάλαιο. Όπως επισημαίνει και η νέα γενιά αριστερών στην Κούβα⁵⁰, η μονοκαλλιέργεια του κρατικού σχεδιασμού και η απουσία πολυκεντρικού παραγωγικού μοντέλου αποδυνάμωσε την οικονομία και περιόρισε τη λαϊκή συμμετοχή και πρωτοβουλία, αφήνοντας κενό που σταδιακά κατέλαβε η παραοικονομία και ο ανεξέλεγκτος μικροκαπιταλισμός.

Σχεδιασμός, κατασκευή και διαχείριση κρίσιμων και στρατηγικών υποδομών στην Ελλάδα εκτός της ελεύθερης αγοράς, στην κατεύθυνση ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών:

Ο σχεδιασμός, η κατασκευή και η διαχείριση κρίσιμων υποδομών στην Ελλάδα είναι ζωτικής σημασίας για την παραγωγική και οικονομική ανασυγκρότηση αλλά και την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών. Οι υποδομές αυτές περιλαμβάνουν μία μεγάλη γκάμα κατασκευών, από σχολεία και νοσοκομεία μέχρι δίκτυα κοινής ωφέλειας, μεταφορών, ενέργειας, μέχρι και μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, ναυπηγεία κλπ. Η κατάλληλη διαχείριση αυτών των υποδομών αποτελεί βασικό μοχλό ανάπτυξης της οικονομίας, καθώς παίζουν κρίσιμο ρόλο στη μείωση του κόστους παραγωγής και διάθεσης, αλλά πολλές από αυτές αποτελούν και από μόνες τους “μέσα παραγωγής” σε μια σειρά από κλάδους.

Επιπλέον, ο ρόλος αυτών των υποδομών είναι καθοριστικός και για τη συνολική κοινωνική αναπαραγωγή και το επίπεδο διαβίωσης. Υποδομές όπως, παραδείγματος χάρη, σχολεία, υποδομές υγείας αλλά και υποδομές μαζικής μεταφοράς θεωρούμε πως είναι ζωτικής σημασίας και πρέπει να τεθούν σε άμεση προτεραιότητα. Το κρατικό έγκλημα στα Τέμπη (αλλά και οι επιπτώσεις της διάλυσης του ΕΣΥ κατά την πανδημία κ.λπ.) ανέδειξαν με τον πιο έντονο και

⁵⁰ Ernesto Teuma, *A New Left in Cuba*, NLR 150: <https://newleftreview.org/issues/ii150/articles/ernesto-teuma-a-new-left-in-cuba>

τραγικό τρόπο την άμεση ανάγκη, από σήμερα, πλήρους αποσύνδεσης τέτοιων υποδομών από τη λογική του κέρδους και της ελεύθερης αγοράς. Κάθε απόπειρα μεταβατικού προγράμματος θεωρούμε πως θα πρέπει να βρίσκεται σε ενεργή διαλεκτική με τέτοιου τύπου αιτήματα συγκυρίας (άμεση εθνικοποίηση σιδηροδρόμων) αλλά και να απαντά στο, δίκαιο, ερώτημα πόσο διαφορετική θα είναι η δημόσια και κοινωνική διαχείρισή τέτοιων υποδομών στα πλαίσια του μεταβατικού προγράμματος σε αντίθεση με την “σοσιαλδημοκρατικού τύπου”/κρατιστική διαχείρισή τους κατά το παρελθόν.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (European Investment Bank - EIB), η Ελλάδα δαπανά περίπου 2,2% του ΑΕΠ της ετησίως για υποδομές, ποσοστό χαμηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο του 3%. Συνυπολογίζοντας πως πολύ μεγάλο μέρος αυτών των δαπανών συνδέεται με τον κλάδο του τουρισμού (π.χ. νέο αεροδρόμιο Καστελίου - περίπου 1,5 δισ. ευρώ κλπ), είναι εμφανής και από αυτήν τη σκοπιά η στρεβλή αναπτυξιακή στρατηγική του ελληνικού κεφαλαίου.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει και στις φάσεις κατασκευής και συντήρησης αυτών των υποδομών, τη δραστηριότητα δηλαδή του μεγάλου κατασκευαστικού κεφαλαίου. Θεωρούμε πως δεν είναι εφικτό να υλοποιηθεί μια στρατηγική υποδομών στην κατεύθυνση των κοινωνικών αναγκών χωρίς πλήρη δημόσιο έλεγχο στην κατασκευή (αλυσίδα παραγωγής και προμηθειών) και στην μελέτη/υλοποίηση των έργων.

Ο ρόλος των εργατικών συλλογικοτήτων και των λαϊκών οργανώσεων στην παραγωγική ανασυγκρότηση και την ενεργειακή αυτάρκεια:

Σε αντίθεση με τις τεχνοκρατικές λογικές που αντιλαμβάνονται τη μετάβαση ως υπόθεση ειδικών και «επιτελείων», το μεταβατικό πρόγραμμα που έχει ανάγκη η χώρα (και δη οι λαϊκές της τάξεις) οφείλει να θεμελιωθεί στην ενεργή συμμετοχή, πρωτοβουλία και έλεγχο των ίδιων των εργαζομένων και των τοπικών κοινωνιών. Ο λαός που βιώνει την ενεργειακή φτώχεια, την ανεργία και την αποδιάρθρωση της παραγωγής, δεν μπορεί να είναι παθητικός αποδέκτης αποφάσεων από τα πάνω. Αντίθετα, πρέπει να αποτελέσει τον πρωταγωνιστή ενός νέου παραγωγικού και ενεργειακού μοντέλου, που θα υπηρετεί τις δικές του ανάγκες και όχι την κερδοφορία του κεφαλαίου.

Για τον λόγο αυτό, οι εργατικές συλλογικότητες - τα συνδικάτα, οι συνεταιρισμοί, οι ενώσεις μικρομεσαίων παραγωγών και αγροτών, οι επιστημονικές ενώσεις και τα τοπικά κινήματα - οφείλουν να αποτελέσουν βασικούς πυλώνες του νέου παραγωγικού και ενεργειακού σχεδιασμού. Σε κάθε στρατηγικό κλάδο, από την ενέργεια έως την αγροτική παραγωγή και από τη μεταποίηση έως τις τοπικές υπηρεσίες, οι συλλογικότητες αυτές μπορούν να συμβάλουν στον καθορισμό των πραγματικών αναγκών, στη λήψη αποφάσεων και στον έλεγχο της εφαρμογής των σχεδιασμών.

Η λαϊκή συμμετοχή και ο κοινωνικός έλεγχος μπορούν να πάρουν συγκεκριμένες μορφές⁵¹:

- *Τοπικά και κλαδικά συμβούλια παραγωγής και ενέργειας*, που εκπροσωπούνται εργαζόμενοι, παραγωγοί, επιστήμονες και εκπρόσωποι των τοπικών κοινοτήτων. Αυτά τα συμβούλια μπορούν να έχουν αποφασιστικό λόγο στον προσδιορισμό των αναγκών, των προτεραιοτήτων και των πόρων που πρέπει να διατεθούν σε κάθε περιοχή ή τομέα.

⁵¹ “*Μετωπικό Πρόγραμμα: Για έναν Ελεύθερο Λαό σε μια Ελεύθερη Ελλάδα*“, των Δ. Καλτσώνη, Θ. Μαριόλη, Κ. Παπουλή (Ιούλιος 2017): http://www.ikempatsis.gr/wp-content/uploads/2017/07/Metopiko_Programma.pdf

- *Επιχειρησιακές επιτροπές εργατικού ελέγχου*, που θα διασφαλίζουν ότι η παραγωγή προσανατολίζεται σε κοινωνικά χρήσιμα προϊόντα και υπηρεσίες, χωρίς σπατάλη φυσικών και ανθρώπινων πόρων.
- *Συνεταιρισμοί παραγωγών και ενεργειακές κοινότητες*, που μπορούν να αναλάβουν την ανάπτυξη μικρής και μεσαίας κλίμακας παραγωγικών και ενεργειακών μονάδων, συνδεδεμένων με τις τοπικές ανάγκες και τον εθνικό σχεδιασμό.

Η ανάδειξη των εργατικών συλλογικοτήτων και των λαϊκών οργανώσεων σε συνδιαμορφωτές και συνδιαχειριστές του νέου παραγωγικού και ενεργειακού μοντέλου δεν αποτελεί μόνο ζήτημα οικονομικής δημοκρατίας. Είναι όρος επιβίωσης και επιτυχίας του ίδιου του μεταβατικού προγράμματος, που δεν μπορεί να εφαρμοστεί και να προχωρήσει χωρίς την ενεργή στήριξη και εμπλοκή της κοινωνικής πλειοψηφίας.

Η διεθνής διάσταση - συμμαχίες, συνεργασίες και αλληλεγγύη για μια αυτόνομη και δίκαιη παραγωγική και ενεργειακή στρατηγική:

Η ενεργειακή αυτάρκεια και η παραγωγική ανασυγκρότηση δεν μπορούν να οικοδομηθούν και να αποδώσουν σε καθεστώς απομόνωσης. Το μεταβατικό πρόγραμμα πρέπει να αναζητήσει και να οικοδομήσει νέες διεθνείς σχέσεις και συνεργασίες (συμμαχία αδέσμευτων κρατών⁵²), στη βάση της ισοτιμίας, της αμοιβαιότητας και της κοινής προσπάθειας για ρήξη με το καθεστώς της παγκοσμιοποιημένης νεοφιλελεύθερης κυριαρχίας. Αυτό σημαίνει, κατ' αρχάς, την αναζήτηση στρατηγικών συμμαχιών με χώρες και λαούς που επιδιώκουν την εθνική και κοινωνική τους χειραφέτηση από τα δεσμά των υπερεθνικών οργανισμών, των χρηματοπιστωτικών θεσμών και των πολυεθνικών μορφών ανταλλαγής στη βάση του κέρδους. Η διεθνής συνεργασία μπορεί να πάρει συγκεκριμένες μορφές, όπως:

- *Διμερείς και πολυμερείς (διεθνικές) συμφωνίες ενεργειακής συνεργασίας*, που θα εξασφαλίζουν αμοιβαία πρόσβαση σε ενεργειακές τεχνολογίες, τεχνογνωσία (προτάσεις open manufacturing⁵³) και εξοπλισμό, χωρίς την παρέμβαση των πολυεθνικών.
- *Δημιουργία διεθνών/διεθνικών δικτύων λαϊκών κινημάτων και παραγωγών*, που θα ανταλλάσσουν εμπειρίες, γνώσεις και πρακτικές για την ανάπτυξη της τοπικής και εγχώριας παραγωγής, ενάντια στις επιταγές της αγοράς και των διεθνών χρηματοπιστωτικών θεσμών.
- *Κοινές επενδύσεις και ανταλλαγές αγαθών και πρώτων υλών*, στη βάση αμοιβαίου οφέλους και όχι της λογικής του άνισου εμπορίου που χαρακτηρίζει τη σημερινή παγκόσμια οικονομία.

Η διεθνής συνεργασία ενός τέτοιου τύπου δεν είναι πολυτέλεια. Είναι αναγκαία για να διασφαλιστεί η *τεχνολογική και οικονομική επάρκεια μιας χώρας που επιλέγει τον δρόμο της ρήξης με την Ευρωπαϊκή Ένωση⁵⁴, τους μηχανισμούς του ΔΝΤ και τις πολυεθνικές αλυσίδες αξίας*. Είναι επίσης αναγκαία για να οικοδομηθεί ένα *διεθνές μέτωπο λαών και κινημάτων*, που θα διεκδικεί έναν άλλο δρόμο ανάπτυξης, βασισμένο στις πραγματικές ανάγκες των κοινωνιών και στον σεβασμό του περιβάλλοντος. Μια τέτοια στρατηγική διεθνών συνεργασιών και συμμαχιών μπορεί να θωρακίσει το μεταβατικό πρόγραμμα από τις εξωτερικές πιέσεις και τους εκβιασμούς, να ενισχύσει τις παραγωγικές και τεχνολογικές δυνατότητες της χώρας και να συμβάλλει στη

⁵² *Εισήγηση Θέσεων προς την 2η Τακτική Συνδιάσκεψη της Αναμέτρησης:*

<https://anametrisi.gr/eisigisi-theseon-pros-tin-2i-taktiki-syndiaskepsi-tis-anametrisis/>

⁵³ https://en.wikipedia.org/wiki/Open_manufacturing

⁵⁴ “*Εξοδος από την Ο.Ν.Ε. για Νέα Οικονομική Πολιτική*“, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΕΔΕΚΟΠ (Πηγή: Εφημερίδα «Καθημερινή», 25-26.02.2017).:

http://www.ikempatsis.gr/wp-content/uploads/2017/02/EDEKOP_KATHIMERINI.pdf

δημιουργία ενός εναλλακτικού πόλου στην παγκόσμια σκηνή, απέναντι στην κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

7. Αντί Επιλόγου

- Το παραπάνω πλαίσιο προτάσεων σκιαγραφεί μια ριζική αλλαγή της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, απομακρυνόμενη από τα σημερινά ευρωπαϊκά πρότυπα. Η αποχώρηση από τη ζώνη του ευρώ αποτελεί κομβικό σημείο για την υλοποίηση -ή την κατεύθυνση διεκδίκησης- των βασικών αξόνων, σηματοδοτώντας όχι μόνο την ανάκτηση της νομισματικής κυριαρχίας αλλά και τη συνολική απεμπλοκή από τις δεσμεύσεις που απορρέουν από το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο.
- Η μετάβαση αυτή συνδέεται με την ανάγκη για δημόσιο και κοινωνικό έλεγχο στον τραπεζικό τομέα (άξονας που δεν αναπτύχθηκε καθόλου στην παρούσα συμβολή), ώστε να κατευθυνθεί η χρηματοδότηση σε παραγωγικούς τομείς που υπηρετούν τις κοινωνικές ανάγκες. Παράλληλα, η κρατική παρέμβαση θα πρέπει να έχει ως στόχο τη συνολική αναδιάρθρωση του δημοσίου τομέα, με κεντρικό άξονα έναν νέο κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας, βασισμένο στην κοινωνική ιδιοκτησία των βασικών μέσων παραγωγής (κλάδοι & «εταιρίες» αναφοράς σε πρώτη φάση).
- Η συνολική αναδιάρθρωση της οικονομικής δομής δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την εξασφάλιση καθολικής κοινωνικής κάλυψης και την πλήρη μισθολογική ρύθμιση. Οι προτεινόμενες πολιτικές προϋποθέτουν ένα ισχυρό κοινωνικό κράτος, με έμφαση στην εξασφάλιση όχι απλώς των συνθηκών διαβίωσης, αλλά πλήρη κάλυψη των σημερινών, πολύ διευρυμένων, αναγκών όλων των ανθρώπων.
- Σε αυτό το πλαίσιο, οι προτεινόμενες κατευθύνσεις δεν αποτελούν μια απλή αλλαγή οικονομικής πολιτικής στα πλαίσια της αστικής διαχείρισης, αλλά μια συνολική πολιτική και κοινωνική ρήξη προς ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης, με μετασχηματιστική δράση στις παραγωγικές σχέσεις, την πρακτική⁵⁵ και τις μορφές οργάνωσης των λαϊκών τάξεων.

⁵⁵ «Η πρώτη ρωγμή στην ιδεολογία εμφανίζεται λόγω της πρωτοκαθεδρίας της κάθε πρακτικής έναντι του τυπικού, λόγω δηλαδή του γεγονότος ότι μια πρακτική μπορεί να έχει μια στοιχειώδη αυτοτέλεια. Το νέο που κομίζει μια πρακτική δεν είναι παρά η φαινομενική ασυμβατότητα της πρακτικής με το τυπικό στο οποίο επιχειρείται να ενταχθεί. Η απόπειρα αυτή δεν είναι πάντα επιτυχής – κατά κανόνα δεν είναι. Θα είναι μια πρακτική η οποία έρχεται σε μερική ρήξη με την κυρίαρχη ιδεολογία, αφού θα έχει εντοπιστεί μέσω υλικής αλληλεπίδρασης με τον κόσμο ένας νέος συνδυασμός πρακτικών.», *Μια ανάγνωση της θεωρίας της ιδεολογίας του Λουί Αλτουσέρ*, Ιάσων Κούβδος, Θέσεις, Τεύχος 120, περίοδος: Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2012.